

**OSMANLI DEVLETI'NIN SON DÖNEMLERİNDE
MANİSA HAPİSHANESİ (1890-1918)**

Gözde DEVE
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Prof. Dr. Mehmet GÜNEŞ
Ekim, 2022
Afyonkarahisar

**T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİMDALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**OSMANLI DEVLETİ'NİN SON DÖNEMLERİNDE
MANİSA HAPİSHANESİ (1890-1918)**

**MANİSA PRISON DURING THE LAST PERIODS OF THE OTTOMAN
EMPIRE**

Hazırlayan:

Gözde DEVE

Danışman:

Prof. Dr. Mehmet GÜNEŞ

AFYONKARAHİSAR 2022

ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Manisa Hapishanesi (1890-1918)**” adlı çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde bilimsel etik kurallara ve atıf gösterme ilkelerine riayet ettiğimi belirterek aksi bir durumun tespiti halinde sorumluluğun tamamen bana ait olduğunu kabul, beyan ve taahhüt ederim.

13 /10/2022

İmza

Gözde DEVE

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	Adı- Soyadı	Gözde DEVE
	Numarası	180635102
	Anabilim Dalı	Tarih
	Programı	Tarih
	Program Düzeyi	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı	Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Manisa Hapishanesi (1890-1918)	
Tez Savunma Sınav Tarihi	13.10.2022	
Tez Savunma Sınav Saati	13.30	

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek oy birliği – oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
MÜDÜR

Bu tez, Enstitü Müdürlüğünce kontrol edilerek, elektronik imza kullanılarak onaylanmıştır.

ÖZET

OSMANLI DEVLETİ'NİN SON DÖNEMLERİNDE MANİSA HAPİSHANESİ (1890-1918)

Gözde DEVE

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Ekim, 2022

Danışman: Prof. Dr. Mehmet GÜNEŞ

19. yüzyıldan itibaren Osmanlı hapisanelerinde insan sağlığına uygun olmayan koşulların düzeltilmesi ve kapasite bakımından yetersizliğin giderilmesi için önemli adımlar atılmıştır. Bedene yönelik cezadan, zindandan hapisaneye geçiş bu dönemde gündeme gelmiş olup, dönemin siyasal olayları, toplum reformlarına bakışı gibi sorunlar hapisaneler konusundaki iyileştirme çabalarının istenilen düzeyde gerçekleşmesini engelleyip daha kötü bir hale gelmesine sebep olmuştur. Hapisaneler konusunda en önemli sorunlardan birisi bina sorunu olmuştur. Mahkum sayılarına göre binaların yetersiz ve sağlıksız olması bunların onarılması veya yenilerinin yapılmasını gerekli kılmıştır.

Yayınlanan nizamnamelerde her vilayet, kaza ve livada mahalli hapisanelerin açılması, bunlara ek olarak da belirlenecek yerlerde umumi hapisanelerin açılarak, mahkumların cezalarına göre ayrılması kararlaştırılmış, fakat tam olarak yeterli sayı ve uygun durum sağlanamadığı için hayata geçirilememiştir. Yetersiz binalarda kalabalık bir halde yaşama zorunluluğu, izdiham, sağlık koşullarındaki yetersizlik, güvenlik gibi sorunları da beraberinde getirmiştir. Devlet bu sorunları çözmeye çalışsa da son dönemdeki siyasal, sosyal ve ekonomik sıkıntılar buna engel olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Manisa hapisanesi de bütün bu olumsuzlukları üzerinde bulundurması bakımından tipik bir örnek teşkil etmektedir. Bu çalışmada, ağırlıklı olarak Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde yer alan muhtelif tasniflerdeki belgelerden istifade ederek, Manisa kazası hapisanesinin fiziki yapısı, tamirat ve inşası ve bunun için yapılan masraflar, mahkum ve tutuklular, hapisane görevlileri ve ücretleri ile ilgili bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Osmanlı hapisaneleri üzerine yapılan telif kaynaklardan da faydalanılarak Manisa hapisanesinin durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Hapisane, Manisa, mahkum, mahpus.

ABSTRACT

MANİSA PRISON DURING THE LAST PERIODS OF THE OTTOMAN EMPIRE (1890-1918)

Gözde DEVE

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF HISTORY**

October, 2022

Advisor: Prof. Dr. Mehmet GÜNEŞ

Since the 19th century, important steps have been taken to correct the conditions that are not suitable for human health in the Ottoman prisons and to eliminate the inadequacy in terms of capacity. The transition from corporal punishment to prison came to the fore in this period, and problems such as the political events of the period and society's view of reforms prevented the improvement efforts on prisons from being realized at the desired level and made them worse. One of the most important problems in prisons has been the building problem. The fact that the buildings were insufficient and unhealthy according to the number of prisoners made it necessary to repair them or to build new ones.

In the published regulations, it was decided to open local prisons in each province, district and livada, and in addition to these, to open public prisons in places to be determined, and to separate the prisoners according to their sentences, but it could not be implemented because there was not enough number and suitable situation. The necessity of living in a crowded place in inadequate buildings has brought along problems such as congestion, inadequacy in health conditions, and security. Although the state tried to solve these problems, recent political, social and economic problems have prevented this.

In the last period of the Ottoman Empire, the Manisa prison is a typical example in terms of having all these negativities on it. In this study, it has been tried to give information about the physical structure, repair and construction of the Manisa township prison, the costs incurred for it, the convicts and detainees, the prison officers and their wages, by making use of the documents in various classifications in the Ottoman Archives of the Presidency of State Archives. In addition, the situation of the Manisa prison was tried to be revealed by making use of the copyrighted sources on the Ottoman prisons.

Key words: Prison, Manisa, Convict, Prisoner.

ÖN SÖZ

Osmanlı Devleti'nde hapis cezası ve uygulamaları başlangıçta yaygın bir ceza olarak uygulanmamaktaydı. Sonraki dönemlerde ve özellikle de Tanzimat'tan sonra etkin bir ceza yöntemi olarak sıklıkla başvurulan bir yöntem olduğu görülmektedir. Tanzimat ile birlikte kabul edilen yeni ceza kanunları ve çeşitli nizamnameler, hapis cezasını ilk sıraya ve önemli bir konuma getirirken, hapishaneyi de bir mekân olarak ön plana çıkarmıştır. Devlet içerisinde birçok il ve kazalarında daireler ve hapishaneler kurulmuş, bu yapılara gerekli görevliler atanmıştır. Böylece yapılan binalar, hapishane için kullanılan devlete bağlı ceza kurumları oluşmuştur.

“Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Manisa Hapishanesi (1890-1918)” başlıklı bu çalışmada, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'ndeki Manisa hapishanesi ile ilgili belgelerden istifade ederek, hapishane hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde Osmanlı Devleti'nde hapishane öncesi ceza türleri ile Osmanlı'da hapishanelerinin teşekkülü ve ıslah çalışmalarından bahsedilmiştir. İkinci bölümde, hapishanenin yeri ve fiziki durumu, inşaat ve tamirat işleri ile hapishane binası kiralanması konusu ele alınmıştır. Üçüncü ve son bölümde ise hapishanede bulunan mahkum ve tutuklular ile hapishane görevlileri hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Yüksek lisans tez konusunun seçiminde ve çalışmamın her aşamasında katkı ve yardımlarını esirgemeyen değerli danışma hocam Prof. Dr. Mehmet GÜNEŞ'e teşekkür ederim. Ayrıca, tez hazırlık döneminde ve hayatımın her döneminde bana destek olan çok değerli aileme, kıymetli arkadaşlarıma ve en iyi arkadaşım olan kardeşim Özlem'e de teşekkür ederim.

Gözde DEVE
2022, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI.....	ii
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLOLAR LİSTESİ.....	ix
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE HAPİSHANELER

1. OSMANLI' DA SUÇ VE CEZA.....	5
2. HAPİS CEZASI ÖNCESİ DURUM.....	8
3. HAPİSHANELERİN AÇILMA SÜRECİ.....	9
4. OSMANLI'DA HAPİS TÜRLERİ.....	11
4.1. ZİNDANLAR.....	11
4.2. KALEBENDLİK.....	13
4.3. PRANGA CEZASI.....	14
4.4. KÜREK CEZASI.....	15
4.5. TOMRUK CEZASI.....	16
5. OSMANLI'DA HAPİSHANENİN GELİŞİMİ.....	16
6. OSMANLI'DA HAPİSHANELERİN ISLAHI.....	19

İKİNCİ BÖLÜM

MANİSA HAPİSHANESİ

1. HAPİSHANENİN YERİ VE FİZİKİ YAPISI.....	22
2. HAPİSHANENİN İNŞAAT VE TAMİRAT İŞLERİ.....	25
3. YENİ BİNA KİRALAMA.....	33

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MAHKUMLAR, TUTUKLULAR VE HAPİSHANE PERSONELİ

1. MAHKUM VE TUTUKLULAR.....	34
1.1. MAHKUM VE TUTUKLULARIN SUÇ PROFİLİ.....	37
1.2. HAPİSHANEDE ÇIKAN OLAYLAR.....	38
1.3. FİRAR TEŞEBBÜSÜ.....	40
1.4. NAKİLLER.....	41
1.5. AF TALEPLERİ.....	43
1.6. MAHKUMLARIN İHTİYAÇLARININ KARŞILANMASI.....	44
2. HAPİSHANE PERSONELİ.....	46
2.1. HAPİSHANE MÜDÜRLERİ.....	47
2.2. GARDİYANLAR.....	48

2.3. HAPİSHANE GÖREVLİLERİNİN MAAŞLARI.....	50
SONUÇ	53
KAYNAKÇA.....	55
EKLER.....	60

TABLULAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1: Memâlik-i Osmâniyye’de Mevcûd Hapishaneler İçin Dâhiliye Nezâreti’ne Verilecek Ma’lûmâta Dâir Suâl Varakası.....	23
Tablo 2: Aydın Vilayetinin Manisa Sancağında Merkez Kazası Hapishane Tamirini Mübeyyin Tanzim Kılınan Müfredat-ı Keşf-i Sâni Defteri.....	28
Tablo 3: Manisa Hapishanesinin Tamirâtı Hakkında İcra Kılınan Keşf-i Evvel Cetveli.....	29
Tablo 4: Manisa Hapishane-i Umumisinin Tamirâtı Hakkında Keşf-i Sânisini Mutazammın Cetvel.....	29
Tablo 5: Aydın Vilayeti Saruhan Sancağı Manisa Kazası Hapishanesinin Tamirâtı İçin İstihdam Olunan Amele Ücuratı İle Nakliyat Ücretleri Müfredat Cetveli.....	30
Tablo 6: Saruhan Sancağı Manisa Kazası Hapishanesinin Tamirâtı İçin Malzeme-i İnşaiyye Cetveli.....	30
Tablo 7: Manisa Hapishane-İ Umumi Su Yollarında İcra Kılınan Tamirâtın Keşf-i Sâni Defteri.....	31
Tablo 8: Saruhan Sancağının Manisa Kazası Hapishanesi Tamiri Masarısını Mübeyyin Tanzim Kılınan Müfredat-ı Keşf-i Evvel Defteri Sureti.....	32
Tablo 9: 21 Temmuz 1909 Tarihli Hapishane Yoklama Cetveli.....	35
Tablo 10: 21 Temmuz 1909 Tarihli Tevkifhane Yoklama Cetveli.....	35
Tablo 11: 1 Aralık 1909 Tarihli Hapishane Yoklama Cetveli.....	36
Tablo 12: 1 Aralık 1909 Tarihli Tevkifhane Yoklama Cetveli.....	36
Tablo 13: 1918 Yılında Saruhan Sancağı’na Bağlı Kazaların Nüfusu ile Mahkûm ve Mevkûfların Sayıları.....	37
Tablo 14: Manisa Hapishanesinde Görevli Memurlar.....	49
Tablo 15: 25 Ocak 1912 Tarihi İtibarıyla Manisa Hapishanesinde Görev Yapan Personelin Maaşları.....	51
Tablo 16: Mayıs 1917 İtibarıyla Manisa Hapishanesinde Görev Yapan Personelin Maaşları.....	52

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e: Adı geçen eser

a.g.m: Adı geçen makale

a.g.t: Adı geçen tez

BEO: Babıâli Evrak Odası Evrakı

Bkz: Bakınız

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

C: Cilt

DH. EUM. 3. ŞB: Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Üçüncü Şube

DH.H: Dâhiliye Nezareti Hukuk Kalemi

DH. MB. HPS: Dâhiliye Nezareti Mebani-i Emiriye Hapishaneler Müdüriyeti Evrakı

DH. MB. HPS. M: Dâhiliye Nezareti Mebani-i Emiriye Hapishaneler Müdüriyeti

DH. MKT: Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi

DH.MUİ: Dâhiliye Nezareti Muhaberât-ı Umumiye İdaresi

DH.TMIK.M: Dâhiliye Nezareti Tesrî-i Muamelat ve Islahat Komisyonu Muamelat

DH.TMIK.S: Dâhiliye Nezareti Tesrî-i Muamelat ve Islahat Komisyonu

Ed: Editör

H: Hicri

Haz: Hazırlayan

İ. AZN: İrâde Adliye ve Mezâhib

İ. DH: İrâde Dahiliye

İ. ŞD: İrâde Şûrâ-yı Devlet

M: Miladi

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

Nr: Numara

R: Rumi

s: Sayfa

S: Sayı

TDVİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

Y. MTV: Yıldız Mütenevvi Maruzât Evrakı

Y. PRK.ASK: Yıldız Perakende Askeri Maruzâtı

GİRİŞ

Manisa, eski adı Sipylos olan Manisa dağının kuzey eteğinde, Gediz nehrinin geçtiği ovanın kenarında kurulmuştur. Denizden 50-70 metre yükseklikte, Anadolu'nun iç kesimlerini Ege Denizi'ne bağlayan önemli bir şehirdir¹. Saruhan Bey tarafından 1313 yılında fethedilmiştir. Fethedilmesiyle birlikte, kurucusunun da adı olan Saruhan Beyliği bu bölgede kurulmuştur. Beylik siyasi, iktisadi ve coğrafi bakımdan oldukça önemli bir konuma sahip olmuştur. Batıya doğru genişlemeleriyle birlikte denizcilik ile uğraşmaya da başlamışlardır. Siyasi açıdan Bizans'a karşı önemli başarılar elde ederek ön plana çıkmışlardır. Beyliğin kurucusu olan Saruhan Bey'in vefat etmesi nedeniyle beylik uzun süre varlık gösterememiştir².

Manisa, Osmanlı tarafından ilk kez, 1389-1390 yılında Yıldırım Bayezid döneminde ele geçirilmiştir. Daha sonra Timur'un eline geçmiş ve Saruhanoğulları tarafından geri alınmıştır. Osmanlı'nın birkaç kez geri alma çabalarından sonra, kesin hâkimiyet 1415 yılında sağlanmıştır³. Yıldırım Bayezid Manisa'yı ele geçirdikten sonra burayı Karesi ile birleştirip bey sancağı yapmıştır. Bu sancağın başına da oğlu Ertuğrul'u geçirmiştir⁴. Osmanlı Devleti hakimiyetine alınan Saruhan sancağının sınırları, Saruhanoğulları dönemindeki haliyle korunmuştur. Osmanlı şehzadelerinin devlet yönetimi konusunda tecrübe kazanmaları için, onların yönetimine bırakılan sancaklardan biri de Saruhan sancağı olmuştur⁵.

Osmanlı döneminde Manisa, XVI. yüzyıl sonuna kadar şehzadelerin idari tecrübe kazanmaları için gönderildiği bir sancak olmuştur. Şehzadelerin taht şehri olan Manisa, II. Mehmed, I. Süleyman, III. Murad ve III. Mehmed'in tecrübe kazandığı şehir olmuştur. En parlak dönemini ise 1437-1595 yılları arasında yaşamıştır⁶.

Sancağın merkezi ve şehzade sancağı olması Manisa'nın ülke idaresindeki önemini artırmıştır. XVI. yüzyıl sonlarından XIX. yüzyılın başlarına kadar da Anadolu Eyaletine bağlı bir sancak olarak Osmanlı idari sistemi içerisinde yer almıştır⁷. 1833'te Mısır ordusunun Kütahya'dan ayrılması ile Anadolu eyaleti dörde taksim edilince

¹ Feridun M. Emecen, "Manisa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.27, Ankara 2003, s.577.

² Feridun M. Emecen, *16. Asırda Manisa*, TTK Yayınları, Ankara 2013, s.1.

³ Emecen, *a.g.m.*, s.578.

⁴ Çağatay Uluçay, "Saruhanoğulları", *İslam Ansiklopedisi*, C. 10., MEB Yayınları, İstanbul 1993, s. 242.

⁵ Ferhat Berber, *İmparatorlukta Cumhuriyete Manisa ve Göçler (1860-1960)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, s.25.

⁶ Hacer Heybeli, *XVIII. Yüzyılın Sonlarında Manisa Vakıfları (Şer'iyye Sicillerine Göre)*, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın 2016, s.10.

⁷ Berber, *a.g.t.*, s.25.

Saruhan sancağı Aydın vilayetine bağlandı⁸. II. Mahmud döneminde idari alanda yapılan değişimlerde Saruhan Sancağı da etkilenmiştir. Diğer sancaklar gibi Mukataat Hazinesi'ne bağlı olan Saruhan, 1832'de yapılan düzenleme ile Anadolu eyalet sancaklarıyla beraber Mansure Hazinesi'ne bağlanmıştır. II. Mahmud döneminde idari bölümlerde yapılan değişiklik ile askeri alanda yapılan düzenlemeler ilişkilendirilmiştir. 1834'te yeni bir askeri birlik olarak kurulan Redif-i Asakir-i Mansure büyük kentlerde de kurulmuştur. Aynı yıl Saruhan sancağında da bu birlik kurulmuştur. Bu uygulama sonucunda bazı sorunlar ortaya çıkmış, Meclis-i Şura'da yönetim birimleri yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenleme ile 1836'da Saruhan sancağı, Aydın Redif Müşirliği adıyla, Aydın, Saruhan, Sığıla ve Menteşe sancakları birleştirilerek oluşturulan müşirliğe bağlanmıştır. Bunun başına Aydın muhassılı Yakup Paşa getirilmiştir⁹.

1845'te Aydın vilayetinden ayrılıp Karesi ile birleştirilen Saruhan sancağı, iki yıl sonra tekrar Aydın vilayetine bağlandı¹⁰. 1864'te Teşkilat-ı Vilayet Nizamnamesi ile eyaletler vilayet dönüştürülünce Aydın eyaleti de vilayete tahvil edilmiş, Saruhan sancağı da bu vilayete bağlı bir idari birim olarak idari sistem içerisindeki yerini devam ettirmiştir¹¹.

1867 yılına gelindiğinde sancak dokuz kazadan oluşuyordu. Daha sonra Eşme, Alaşehir ve Kula, sancağa bağlanmıştır. 1880'de Kırkağaç, 1881'de Bergama, Soma ve Gediz de dâhil edilmiştir. 1882'de sancağın kazaları bugünkü halini almıştır. 1900'de sancak, merkez haricinde, Akhisar, Alaşehir, Demirci, Salihli, Soma, Kırkağaç, Turgutlu, Kula ve Gördes'ten oluşmuştur¹². 1922'de müstakil bir sancak olan Saruhan, 1923'te vilayet olmuştur. Saruhan vilayetinin adı ise 1927'de, Manisa olarak değiştirilmiştir¹³.

Tarihi süreç içerisinde Manisa'nın, yukarıda bahsedilen idari değişikliklerle birlikte sosyal hayata ilişkin kurumlarında da bir takım gelişmeler olmuştur. Bunlardan birisi de hapisanedir. Ancak Manisa hapisanesine geçmeden önce hapis ve hapisane kavramı ile ilgili kısaca bilgi vermekte fayda vardır.

---

⁸ Emecen, *a.g.m.*, s. 582.

⁹ Hilal Ortaç Gürpınarlı, "XIX.Yüzyılın İlk Yarısında Manisa", *Manisa Şehri Bilgi Şöleni Bildirileri*, Manisa 2006, s.308-309.

¹⁰ Emecen, *a.g.m.*, s. 582.

¹¹ Hilal Ortaç, *Tanzimattan I. Meşrutiyete Manisa*, Ege Üniversitesi Doktora Tezi, İzmir 1996, s.55.

¹² Emecen, *a.g.m.*, s.582.

¹³ Besim Darkot, Çağatay Uluçay, "Manisa", *İslam Ansiklopedisi*, C. VII., MEB Yayınları, İstanbul 1988, s.291.

Arapça kökenli bir kelime olan “hapis” kelimesi, “alıkoymak, engellemek” anlamına gelmektedir. Örfi kullanımda "bir şahsı, bir canlıyı veya eşyayı bir yere kapatmak, bir süre alıkoymak", hukuk dilinde ise "sanık veya suçluyu belli bir mekanda cebren alıkoyarak şahsi hürriyetini kısıtlamak" anlamını taşımaktadır¹⁴. Hapishane ise hapsolunan yer, cezaevi, zanlıların hapis ve tevkifine mahsus korunaklı yer manasına gelmektedir¹⁵.

Bir suçtan mahkum olan kişinin bir yere kapatılarak özgürlüğünün kısıtlanması suretiyle infaz edilen hapis cezası¹⁶, devletin koyduğu kural, kanun ve nizamları ihlal eden kişileri, suçlarının sabit olduğunun mahkeme tarafından karara bağlanmasıyla, belirli bir süre hapishanede kalmak zorunluluğu ile karşı karşıya bırakan bir ceza türüdür¹⁷.

İslâm hukukunda, bedenî cezaların esas olması ve hapis cezasının bulunmaması nedeniyle, hürriyeti bağlayıcı cezaların infaz edildiği yer anlamında hapishanelerden söz edilemez. Bununla birlikte Hz. Peygamber döneminde bazı borçlu, esir ve katillerin kısa süreliğine ev, mescit ve dehliz gibi kapalı yerlerde hapsedildiği bilinmektedir¹⁸.

Osmanlı Devleti’nde hapis cezasının etkin bir ceza yöntemi olarak görülüp, hürriyeti kısıtlayıcı bir cezalandırma yöntemi olarak tanınması 1840, 1851 ve 1858 tarihli Ceza Kanunları ile olmuştur. Bunlardan 1858 Ceza Kanunu ile kalebendlik ve hapis cezaları hürriyeti bağlayıcı cezalar olarak kabul edilmiştir¹⁹. Bu kanunla cezaya çarptırılacak suçlar, cinayet, cünha ve kabahat olmak üzere üç kategoride değerlendirilmiş; bunlardan son ikisinin mücazâtı içerisinde hapis cezası da zikredilmiştir²⁰.

Tanzimat Fermanı ile birlikte Batı’nın hukuki kavramlarını yavaş yavaş bünyesinde yer vermeye başlayan Osmanlı Devleti’nde hapishane kurumu, gerek ihtiyaçlardan kaynaklanan bir zorunluluk ve gerekse Batılı ülkelerin eleştirileri

¹⁴ Ali Bardakoğlu, “Hapis”, *TDVİA*, C.16, İstanbul 1997, s. 54.

¹⁵ Ferit Devlilioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1992 s. 364; Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, Dersaadet 1317, s.540.

¹⁶ Fatma Karakaş Doğan, *Cezanın Amacı ve Hapis Cezası*, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 100.

¹⁷ Ömer Şen, *Osmanlı’da Mahkum Olmak, Avrupalılaştırma Sürecinde Hapishaneler*, Kapı Yay, İstanbul 2007, s. 6.

¹⁸ Timur Demirbaş, “Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi”, *Hapishane Kitabı*, (Ed: Emine Gürsoy Naskali-Hilal Oytun Altun), Kitabevi Yay., İstanbul 2010, s. 28.

¹⁹ Mehmet Emin Alşahin ve Mehmet Emin Artuk, “Hapis Cezalarının ve Cezaevlerinin Tarihi Gelişimi”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 21, S. 2, (2015), s. 174.

²⁰ Mehmet Güneş, “Osmanlı Devleti’nin Son Dönemlerinde Kırşehir Hapishanesi (1873-1919)”, *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 14, Aralık 2017, s. 65.

doğrultusunda ortaya çıkan modernleşme ve ıslahat çabasının bir neticesi olarak yapılanma içerisine girmiştir²¹.

Tanzimat ve Islahat fermanlarından sonra hapishanelerin ıslahı konusu gündeme gelmiş ve bu durum Osmanlı Devleti'ni uzun süre meşgul etmiştir. Mevcut hapishanelerin yetersiz ve kötü koşullarda olması nedeniyle şikâyetlerin artması ve yabancı konsolosların bu husustaki müdahaleleri ile bazı çalışmalar başlatılmıştır²².

Bu çalışmalar çerçevesinde hapishanelerin fiziki yapısı, sağlık koşulları ve yönetiminde iyileştirmelere yönelik nizamnameler çıkarılarak hapishanelerin ıslah edilmesine gayret edilmiştir. Bu nizamnameler Avrupa'daki uygulamalar çerçevesinde devletin ihtiyaçları, gelenek ve adetleri dikkate alınarak hazırlanmaya çalışılmıştır²³. Ancak bütün bu iyileştirme çabalarına rağmen ülke genelinde hapishanelerin içerisinde bulunduğu sorunlar giderilemediği gibi zaman içerisinde artarak devam etmiştir.

Bu çalışmada da Osmanlı coğrafyasındaki diğer hapishaneler gibi son derece olumsuz şartlar içerisinde bulunan Manisa livası hapishanesi, arşiv belgeleri çerçevesinde incelenmeye çalışılmıştır.

---

²¹ Ufuk Adak, *XIX. Yüzyılın Sonları XX. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayeti'ndeki Hapishaneler*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2006. s.9.

²² Emine Gümüşsoy, "Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Eskişehir Hapishanesi (1890-1920)", *Tarih Okulu Dergisi*, C. 7, S. XX, (Aralık 2014), s.217.

²³ Hatice Akın, "Osmanlı Devletinde Hapishane Islahatına Dair 1893 Tarihli Bir Nizamname Önerisi", *History Studies*, 3/3, 2011, s. 23.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE HAPİSHANELER

1. OSMANLI' DA SUÇ VE CEZA

Her toplulukta genel kanun ve kurallara aykırı davranışlar suç olarak adlandırılmış, hâkim güç tarafından cezalandırma ile sonuçlanmıştır. Ceza bir taraftan aynı davranışı önleme amacı taşıırken diğer taraftan da suçtan zarar görmüş kişi ya da kurumun hakkını vermeyi de amaçlamıştır. Suç ve ceza hukuku genel anlamda evrensel değerler üzerine kurulu olsa da suçun niteliği ve cezanın miktarı kültürel çevreye göre farklılık göstermiştir²⁴. Ceza infaz tarihçesine bakacak olursak, 16. yüzyılda Amsterdam cezaevleri ortaya çıkana kadar, suçluları cezalandırmak amacıyla zararsız bir duruma getirme fikri yaygındır. Bu durum diğer hukuk sistemlerinde olduğu gibi, Roma, Germen ve Frank ceza hukukunda da geçerlilik sağlamıştır²⁵.

İslam hukuku ve bazı konularda Türk-Moğol hukukuna dayalı bir hukuku takip eden Osmanlı Devleti, aynı zamanda İslam esaslarına bağlı kanunlar da ortaya koymuştur. Dönemin şartlarına ve ihtiyaçlarına göre de kural ve kanunlar yeniden yapılandırılmıştır. Buna göre Tanzimat dönemine kadar Osmanlı Devleti hukuku, şer'î ve örf'î hukuk kurallarını uygulamıştır²⁶.

İslam hukuku, şeriat veya şer'î hukuk olarak adlandırılmıştır. Ku'an-ı Kerim'de şer' ve şeriat sözcükleri kişi ve toplumların hayatını düzen içinde devam ettirmek için uygulanan kurallar olarak bahsedilmiştir. Temelinde Kur'an ve Hz. Muhammed'in sünnetlerinden oluşmuş hükümlerin bulunduğu şeriat tabanlı ilahi kaynaklı bir hukuk olarak kabul edilmiştir. Bu özelliğinden ötürü kesin bir şekilde değiştirilemez olduğu düşünülse de, yeni hükümlerin konulabileceği ve ihtiyaçlar dahilinde esasına uygun olarak değişiklikler yapılabileceği İslam hukuku çerçevesinde belirtilmiştir²⁷. Şer'î hukukun Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in sünnetleri gibi asıl kaynaklarının yanında, sahabe fetvası, istihsan, örf ve adet, maslahat-ı mürsele, zaruret, şerayi-i salife, hile-yi şeriyeye ve Medine halkının örfü olarak fer'î kaynakları da olduğu bildirilmiştir²⁸.

²⁴ Tufan Gündüz, *Osmanlı Teşkilat Tarihi*, Ankara 2016, s. 358.

²⁵ Adak, *a.g.t.*, s. 11.

²⁶ Emel Demir, *Osmanlı Devleti'nde Hapishane Reformu: Çanakkale Hapishanesi Örneği*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 2013, s.11.

²⁷ Gündüz, *a.g.e.*, s. 346.

²⁸ Ayşe Özdemir Kızılkın, *Osmanlı'da Kadın Hapishaneleri ve Kadın Mahkumlar (1839-1922)*, Basılmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2011, s. 12.

İslam hukukunun detaylı olarak kural koymadığı alanlarda, yine şer’i hukukun belirlediği çizgiler dahilinde Osmanlı padişahları da kanun koyabilmiştir. Padişahın emirleri ile yürürlüğe koyulan hükümler örfi hukuku oluşturmuştur. Örfi hukuk, padişahın ferman ve beratıyla oluşturulan ve işleyen bir kanundur. Aynı zamanda örfi hukuk hükümleri oluşturulurken örf ve adetler de dikkate alınmıştır. Fakat örfi hukukta asıl amaç; devletin ihtiyaçlarını karşılamak, dönemin şartlarını ve kamu yararını gözetmek olmuştur²⁹. II. Mehmet dönemi idare adamlarından Tursun Bey “nizam-ı alem” adına padişahın koyduğu kanunlara “siyaset-i sultani ve yasag-i padişahi derler ki, urefamızca ona örf derler” şeklinde bir açıklama ile örfi hukukun ilk tanımını yapmıştır. Örfi hukukun ilk örneği Fatih Kanunnamesi olsa da ne zaman yazıldığı net bir şekilde tespit edilememiştir³⁰.

Örfi hukukun en belirgin kaynağı olarak bilinen kanunnamelerin en eski örneği, II. Mehmet dönemine aittir. II. Bayezid ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde de kanunnameler çıkarılmıştır. Bu söz konusu kanunnamelerin ortak özelliği, hepsinin ilk üç bölümleri ceza kanunlarını içermektedir. Osmanlı Devleti ceza kanunları en gelişmiş ve köklü halini Kanuni Sultan Süleyman döneminde almıştır³¹.

Tanzimat dönemine kadar hukuki sorunlar şer’i mahkemelerde çözülmüş, genel anlamda yetkili yargı kurumları olarak görev yapmışlardır. Bu mahkemelerin yanında, özel görevli ve yetkili kurumlar olarak divanlar, cemaat mahkemeleri ve konsolosluk mahkemeleri de aynı amaç için görev yapmıştır. Osmanlı Devleti’nde suçluları sorgulamak ve cezaları konusunda bir düzen sağlamak için, Tanzimat dönemine gelene kadar Fatih Sultan Mehmet, Bayezid, I. Selim ve I. Süleyman devirlerinde Kanunnameler yapılmıştır. Tanzimat döneminden önce çıkarılan son Kanunname 17. yüzyılın ortalarına denk gelmiştir. Tanzimat’tan sonra ise 1256 (1840), 1267 (1851) ve 1274 (1858) tarihli üç adet Ceza Kanunnamesi yürürlüğe koyulmuştur. Tanzimat Fermanı ilanı ile alınan kararlardan sonra Osmanlı Devleti’nin siyasi, hukuki, idari ve iktisadi yapısı da değiştirilmek istenmiştir. Yargı kurumları içerisinde de bu değişime gidilmiş ve yeni yargı kurumları oluşmuştur. Tanzimat döneminde divanlar haricinde tek bir kadıdan ibaret ve tek dereceli klasik Osmanlı Devleti mahkeme sistemi haricinde, birden çok hakimden oluşan ticaret ve nizamiye mahkemeleri

---

²⁹ Gündüz, *a.g.e.*, s. 348-349.

³⁰ Demir, *a.g.t.*, s. 12.

³¹ Adak, *a.g.t.*, s. 26.

oluşturulmuştur. Klasik mahkemeler de şer'iyye mahkemeleri şeklinde ve görevleri daha dar bir alana sahip şekilde devam ettirilmiştir³².

Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı'nın yayınlandığı ve aynı zamanda Reform Dönemi olarak da bilinen dönemde ele alınan en temel kavramlar eşitlik, kamu güvenliği ve adalet olmuştur. Yapılan reformlar, devleti adli, idari, sosyal ve askeri alanlarda önemli yeniliklere ulaştırmıştır. Aynı zamanda bu yenilikler kurumlar içerisinde birtakım karışıklıklara da neden olmuştur. Bunun en somut örneği olarak da şer'iyye mahkemeleri ve nizamiye mahkemeleri arasında yaşanan ikilik ve karmaşa olmuş, Cumhuriyet dönemine kadar da devam etmiştir³³.

Osmanlı Devleti'nde örfi hukukun İslam hukukundan oldukça farklı bir bölümde ortaya çıkması birçok ilmi araştırma konusu olarak incelenmiştir. İlk olarak Ömer Lütfi Barkan'ın da içerisinde bulunduğu bazı araştırmacılar örfi hukukun şeri hukuktan tamamıyla ayrı olarak yapıldığı görüşünü savunmuştur. Savunulan bu görüş, örfi hukukun İslami kurallar haricinde, devletin ve toplumun hayrı için padişahın kendi iradesine dayanarak çıkarıldığını savunmuştur. Bu sebeple de örfi hukukun dini değil akılcı ilkelere dayandığını düşünmüşlerdir. Diğer yandan Osmanlı Devleti'nde şer'i ve örfi hukukun birbirine uyum içerisinde ve ortak değerler çerçevesinde oluşturulduğunu, padişahın örfi hukuku İslami kanunlara dayanarak koyduğunu savunan bir araştırmacı topluluğu da bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren Müslüman bir devlet yapısı içerisinde yürütüldüğü, her alanda İslami kanunların esas alındığı ve İslam felsefesi dışında bir uygulamanın yapılamayacağı fikri savunulmuştur³⁴.

Osmanlı Devleti hukuku, ceza türleri ve bu cezaların uygulanması konusunda İslami kanunlara dayalı oluşturulmuştur. Koyulan kanunların uygulanabilmesi için ise cezanın kim tarafından verildiğine uygun olarak hadd, kısas ve tazir suçları olarak üçe ayrılmıştır. Hadd suçları içerisinde zina, zina isnadı, hırsızlık, şarap içme, sarhoşluk, irtidat, isyan ve yol kesme Kur'an-ı Kerim'de belirtilmiştir. Bu suçların karşılığı olan cezalar da zina edene yüz sopa, namuslu bir kadına iftira atana seksen sopa vurulması, hırsızın suç işlediği elinin kesilmesi, gasp, yol kesme ve eşkıyalık yapanın öldürülmesi,

---

³² Nazmiye Akbey, *XIX. Yüzyılın Sonları XX. Yüzyılın Başlarında Sinop Hapishanesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 2015, s. 9-10.

³³ Adak, *a.g.t.*, s. 29.

³⁴ Gündüz, *a.g.e.*, s. 350.

asılması, el ve ayaklarının çapraz gelecek şekilde kesilmesi veya sürgün edilmesi kararı verilmiştir³⁵.

Kıyas suçları, işlenen suçun karşılığı olarak aynı vaziyette cezalandırılması ile sonuçlanmıştır. Cinayette ödeşme anlamıyla tanımlanan kıyas, öldürme ve yaralama veya bir uzvun kopması, bir uzvun kullanılmayacak duruma getirilmesine karşılık bu suçu işleyenin de aynı durum ve şekilde cezalandırılması olarak açıklanmıştır. Osmanlı hukukunda cinayet suçunun kıyas cezasına engel olacak delil yetersizliği veya ölen kişinin yakınlarının diyeti yani suça karşılık belirlenen akçe miktarı kadar ödemeyi kabul etmesi halinde suçlunun ekonomik durumuna göre belirli bir para cezası uygulanmıştır. I. Selim dönemine ait olan Manisa Sancağı Siyasetnamesinde, bu konuyla ilgili olarak öldürülen adamın diyeti zenginden dört yüz akçe fakirden ise üç yüz akçe alınacağına dair kanun koyulduğu belirtilmiştir³⁶.

Ta'zir cezası, hadd ve kıyas cezaları haricinde, tanımı ve cezası Allah ve Peygamberi tarafından herhangi bir kanunla belirlenmemiş, tespitinin devlet tarafından padişahın veya hakimın karar verdiği suçlardır. Ta'zir suçlarına verilen cezalar ise; idam, hapis, sopa, sürgün ve para cezasıdır³⁷.

2. HAPİS CEZASI ÖNCESİ DURUM

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren işlenen suçları cezasız bırakmamış ve belirli cezalar oluşturup uygulamıştır. Bu cezalandırma kurallarının genel kaynağı da İslam hukuku olmuştur. Bir diğer yandan ise geleneksel kurallar, padişah iradesiyle oluşturulan kanunlar olarak bahsedilen örfi hukuk cezalandırma ve devlet düzeni için kullanılmıştır. İslam hukukunda hapis cezası bulunmadığı için özgürlüğü kısıtlayıcı bir ceza kurumu olarak hapishanelerden söz edilmemiştir. Fakat ta'zir cezalarının uygulandığı suçlarda, padişah veya onun adına görev alan yetkililerin bu cezayı uygulamaya geçirdikleri görülmüştür. Buna bağlı olarak ta'zir ve kanunnameler hapis cezası uygulamasının başlıca kaynağı olmuştur³⁸.

Osmanlı hukuku XIX. yüzyıla kadar bir bütünlük ve belli derecede tek düze bir şekilde uygulanmamıştır. Tanzimat dönemine kadar hukuki anlamda köklü ve etkili bir yenilik yapılamamıştır. 1839 Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile girilen yeni dönemde ise

³⁵ Demir, *a.g.t.*, s. 13.

³⁶ Gündüz, *a.g.e.*, s. 361-362.

³⁷ Beyza Karakaya, *Musul Vilayeti Hapishaneleri(1864-1918)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2016, s. 9.

³⁸ Banu Yılmaz, *Osmanlı Dönemi Bursa Hapishanesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi, Uşak 2015, s. 10.

Osmanlı hukuku gerek kurumlar gerekse kanunlar açısından önceki dönemlerden oldukça farklı olarak yeni bir yol almıştır. Tanzimat öncesinde İslam hukuku en temel kaynak alınırken, Tanzimat döneminden sonra batı dünyası ve onun hukuk alanındaki sistemleri göz önüne alınmaya başlanmıştır³⁹.

Yukarıda da belirttiğimiz üzere Osmanlı Devleti'nde hapisaneler kurulmadan önce ceza sistemi belirli uygulamalarla sağlanmıştır. Bunlar arasında en sık uygulanan en ağır ceza olan idam cezası, sürgün, teşhir, sopa yani dayak cezaları olmuştur. Para ve kısas cezaları, fidye, dükkân kapatma, mal varlığına el koyma ve prangabentlik cezaları da diğer uygulanan cezalardır. Daha önce de belirtildiği gibi Tanzimat ile birlikte köklü değişikliklere gidilmiş ve suçluların cezalandırılmasında insan hakları ön plana alınmıştır⁴⁰.

3. HAPİSHANELERİN AÇILMA SÜRECİ

Hapishane tutmak, alıkoymak, men eylemek, bir şahsı veya bir malı bir yerde gözetim altında bulundurmak anlamına gelen “habs” kelimesinden türemiş olan “mahbis” ve “mahbes” kelimelerinin müteradifi olarak hapsedilen yer, tevkifhane anlamına gelmektedir⁴¹.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren işlenen suçlara belirli cezalar verilmekte ve suçlu bir şekilde cezalandırılmaktaydı. Bu cezalandırma yöntemlerinin kaynağı çoğunlukla İslam hukukuydu. İslam hukukunun yanında geleneksel kurallar ve padişahın iradesi de Osmanlı hukukunun şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.

Osmanlı Devleti'nde, İslam hukukunun uygulanması ve İslam hukukunda da hapis cezasının bulunmaması nedeniyle, hürriyeti bağlayıcı cezaların infaz edildiği yer olarak hapisanelerden söz edilmemektedir. Ancak, ta'ziren cezalandırılan suçlarda, Padişah ve onun adına bu yetkiyi kullananlar, suçun nitelik ve derecesine göre cezayı belirlemişlerdir. Bu cezalar arasında hapis cezası da bulunmaktaydı. Bu bakımdan ta'zir ve kanunnameler hapis cezasının kaynağını oluşturmuştur⁴².

Osmanlı Devleti'nde hapis cezası önceliği olan bir ceza değil ikinci plandaki bir ceza olmuştur. Hâkimin takdirine bırakılan hapis cezasının süresinin alt ve üst limitleri net olarak belli değildir. Tanzimat dönemi ceza kanunlarıyla (1840, 1851, 1858) birlikte

---

³⁹ Kızılkın, *a.g.t.*, s. 20.

⁴⁰ Yılmaz, *a.g.t.*, s. 10.

⁴¹ Güneş, *a.g.m.*, s. 65.

⁴² Yılmaz, *a.g.t.*, s. 10.

hapis cezası Osmanlı kanunlarında, alt ve üst limitleriyle birlikte süresi belirli, baskın bir ceza olarak verilmeye başlanmıştır. Özellikle 1858 Ceza Kanunu'yla hapis cezası, asıl bir ceza olarak başrol haline gelmiştir. Hapsetmek, esas bir ceza olarak Osmanlı Hukuku'nda yerini alırken artık hapisane de esas bir ceza infaz kurumu olarak Osmanlı Devleti'nde önemli bir yer tutma yolunda ilerlemiştir. Bu durum aynı zamanda Osmanlı Devleti için mahbesten hapisaneye geçiş evresi olarak da adlandırılmıştır⁴³.

Osmanlı döneminde hapisane olarak kullanılan yapıların mimarisiyle ilgili ayrıntılı araştırmalar yapılmadığından dolayı bu konuda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ancak genel olarak Osmanlı hapisanelerinin, kaleler, tersaneler, askeri kışlalar gibi başka amaçlarla inşa edilmiş olan binaların tadilat yapılarak dönüştürülüp hapisane olarak kullanıma açıldığını görülmektedir⁴⁴.

Sürelî hapis cezası, Osmanlı hukukunda ilk olarak 1838 tarihli Askerî Ceza Kanunu'nun kabulü ile uygulanmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde ilk defa hapisane ve tevkifhanelerin durumlarının düzeltilmesi ile ilgili hükümler İslahat Fermanı içerisinde yer almıştır. İşkence kesin bir dille yasaklanmış, işkence ve kötü davranış sergileyenlerin bizzat kendilerinin cezalandırılacağı açıklanmıştır. Yönetim, hapisane ıslahatı konusunda kesin karardır. Hapisanelerin düzeltilmesi ve mahkûmların şartlarının iyileştirilmesi konusunun, bundan sonraki zaman diliminde, konuyla ilgili arşiv belgelerinde sıklıkla bahsedilmiş olması bunu kanıtlamaktadır⁴⁵.

XIX. ve XX. yüzyıllarda da hapis, adeta bütün suç unsurları için öngörülen bir ceza halini almıştır. Ancak teorideki iyimser ve insancıl yaklaşımlara rağmen hapis cezası uygulamasının hazineye yük olmaya başlaması ve iş gücü kaybına yol açması, mahpusun sorumluluk duygusunu öldürmesi ve yeniden topluma kazandırılmasını zorlaştırması, cezanın şahsiliğini aşip mahpusun yakın çevresinin de zarar görmesine yol açmıştır. Kişilerde ruhi ve ahlaki çöküntüye yol açması, mahpusların ıslah olacaklarına daha da bozulması ve hapisanelerin resmen bir suç okulu haline gelmesi şeklinde sıralanabilecek bir dizi olumsuz sonuçlara da yol açtığı görülmüştür. Bu yüzden hapis cezasına doktrinde ciddi eleştiriler yapılmakta, hürriyeti kısıtlayan cezaların infazında çağdaş yöntem ve alternatif cezalandırma usulleri konusunda önemli, dikkat edilmesi gereken çalışmalar yapılmıştır. Bir kısım çağdaş İslam

---

⁴³ Kurtuluş Demirkol, *Osmanlı Döneminde Edirne Vilayeti Hapishaneleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 2012, s. 20-21.

⁴⁴ Adak, *a.g.t.*, s. 19-20.

⁴⁵ Demirkol, *a.g.t.*, s. 21.

hukukçusunun hapis cezasının Kur'an'da yer almayışından hareketle hapsin esasen İslam'ın öngörmediği bir cezalandırma yöntemi olduğu görüşünü dile getirmesi de temelde, modern hukukta hapsin adeta her türlü ceza uygulamasının yerine geçmiş olmasının ve infaz şartlarının günümüzde yol açtığı bir dizi olumsuz sonuçtan kaynaklanmaktadır⁴⁶.

Hapis, uygulanma maksadı göz önünde bulundurulduğunda ihtiyati tedbir ve ceza şeklinde iki ana bölüme ayrılabilir ve bu ayırma, klasik fıkıh literatürün bir kısmında açıkça atıfta bulunulduğu görülür. İhtiyati hapis, suçlu olup olmadığı sabit oluncaya kadar sanığın, cezası infaz edilinceye kadar suçlunun, borcunu ödeyinceye kadar borçlunun veya dışarıdan gelecek tehlikelere karşı korunması amacıyla bir şahsın geçici bir süre için tutuklanması veya alıkonması mahiyetinde olduğundan bunda cezalandırmadan çok koruma tedbiri ve tali bir müeyyide olma özelliği ağır basar. Hapis cezası ise suç sabit olduktan sonra yargı kararıyla suçlunun hapsedilmesini ifade eder ve genelde ta'ziren hapis olarak adlandırılır. Ta'ziren hapis, cezanın amacı ve korunmak istenen menfaat ölçü alındığında ceza olarak hapis-güvenlik tedbiri olarak hapis şeklinde ikiye ayrılabilir. Birinci türde suçlunun cezalandırılması, ikincide ise suç işleme tehlikesi taşıyan kişilerin sosyal savunma ön plana çıkarılarak hürriyetinin bağlanması, daraltılması veya haklardan mahrum bırakılması söz konusu olur⁴⁷.

4. OSMANLI'DA HAPİS TÜRLERİ

Tanzimat öncesinde Osmanlı Devleti'nde hapis cezası, infaz şekline göre, ağır işlerde çalıştırmayı içeren hapis anlamında kürek ve prangabentlik, bir kale içinde ikamete mecbur etme şeklinde ise kalebendlik ve bir işkence çeşidi olan tomruk olarak isimlendirilmiş ve tasnif edilmiştir⁴⁸.

4.1. ZİNDANLAR

Zindan, hapishane yerinde kullanılır bir tabir olup, eski hapishaneler karanlık yerler olduğu için bu isim verilmiştir⁴⁹. Osmanlı Devleti döneminde hapishane olarak genellikle kale burçları kullanılmıştır. Karanlık, nemli ve havasız ortamlar oldukları için bu yerlere Farsça' da karanlık, sıkıntı ve dehşete düşürücü hapishane anlamına gelen “zindan” adı verilmiştir⁵⁰. Bugünkü hapishanenin ilkel bir biçimi olan zindan, hapishane

⁴⁶ Bardakoğlu, *a.g.m.*, s. 63.

⁴⁷ Bardakoğlu, *a.g.m.*, s. 55-56.

⁴⁸ Demir, *a.g.t.*, s. 16.

⁴⁹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, MEB Yay., İstanbul 1993, s. 663.

⁵⁰ Demir, *a.g.t.*, s. 16.

kavramıyla örtüşmeyen özelliklere sahiptir. Zindana atmak, bedensel bir azap çektirme yöntemi olup, belli bir mekana zorla kapatılmak dışında hapishane ile işlevsel benzerliği yoktur⁵¹.

İstanbul'un ünlü zindanları arasında Tersane, Yedikule, Ağa kapısı, Boğazkesen, Baba Cafer zindanları önemlidir. 1831'de Sultanahmet'te İbrahim Paşa Sarayı'nın bir bölümünde açılan Hapishane-i Umumi, hapishanenin Osmanlı Devleti'ndeki ilk örneklerinden biridir⁵². 1730-1830 yılları arasındaki dönemde en çok bilinen zindan Baba Cafer Zindanıdır. Günümüzde İstanbul Ticaret Odası ile Galata köprüsü arasındaki Haliç kıyısında yakın zamana kadar Yemiş iskelesi adıyla anılan yerde bulunmaktadır. Buraya sivil ve bazen da asker özellikle yeniçeri zümresinden katil, hırsız, borç ve zina hükümlüleri gibi adi suçlular atılırdı. Hapishanede ayrıca hırsızlık yapan veya zina eden kadın suçlular için de bir bölüm vardı. Hatta XIX. yüzyılda bir ara burası bütünüyle kadınlara tahsis edilmiştir. Zindanda Rum, Ermeni ve Yahudi gibi azınlıklar için de ayrı ayrı koğuşlar mevcuttu. Zindan bekçiliğinden ise asesbaşılar sorumluydu⁵³.

II. Mahmud döneminde hapishane, Sultanahmet'teki Tabhane'ye nakledilince burası kısmen karakol ve esnaf ve tüccar için ticarethane olarak kullanılmıştır. Seyyid Cafer'in türbesi II. Mahmud tarafından tamir ettirilmiş, kapının üstüne de bu padişahın tamir kitabesi konulmuştur⁵⁴.

Zindan da ayrıca hırsızlık ve zina suçlarından hüküm giymiş kadın suçlular için de bir bölüm yapılmış, XIX. yüzyılda Baba Cafer Zindanı bütünüyle kadınlara ait bir hapishane olmuştur. Rum, Ermeni ve Yahudiler de ayrı bulunan koğuşlara koyulmuştur⁵⁵.

Osmanlı Devleti'nde zindanlar herhangi bir mesken olabileceği için, hapishane olarak bir bina inşa edilmemiştir. Baba Cafer Zindanı dışında var olan zindanların belirli bir düzeni, işleyişi ve nizamnamesi bulunmamaktadır. Zindanlarda, genel nizami işleyiş, görevlilerin ve tutukluların uyacakları kurallar gibi bir takım düzenlemeler yapılmamıştır. Ayrıca zindandaki mahkumların çalıştırılıp devlet bütçesine katkı

---

⁵¹ Şener Aksu, "Otorite-Yaşamaları İlişkisinde Hapishanenin Yeri", *Hapishane Kitabı*, (Ed: Emine Gürsoy Naskali-Hilal Oytun Altun), Kitabevi Yay., İstanbul, 2010, s.65.

⁵² Adak, *a.g.t.*, s. 32.

⁵³ Gündüz, *a.g.e.*, s. 371.

⁵⁴ Abdülkadir Özcan, "Baba Cafer Zindanı", *TDVİA*, C.4, İstanbul 1991, s. 366-367.

⁵⁵ Demir, *a.g.t.*, s. 17.

sağlama uygulaması da yoktur. Sadece istisna olarak Tersane-i Amire zindanında bulunan tutukluların bazıları Kasımpaşa zindanında çalıştırılmıştır.

II. Mahmud dönemine kadar devam eden zindan uygulaması, II. Mahmud'un saltanat yıllarında kapatılmıştır. Cezaevi anlayışına uygun kurumlar oluşturulmaya başlanmıştır. Bu düzenlemede yapılan ilk kurum ise Sultanahmet'teki İbrahim Paşa Sarayının bir bölümünde oluşturulan Hapishane-i Umumi' dir. Osmanlı Devleti'nin ilk hapishanesi olan bu kurum, yıllar boyunca İstanbul'un esas hapishanesi olarak görevini sürdürmüştür⁵⁶.

4.2. KALEBENDLİK

Terim olarak suçluların kale surları içinde ikamete tâbi tutulup hisardan dışarıya çıkmalarına izin verilmemesi şeklinde uygulanan bir cezayı ifade eder. Osmanlı Devleti'nde adam öldürme, yaralama, hırsızlık gibi suçların ceza uygulamaları ehl-i örf'e havale edilir, bunların karşılığında farklı cezalandırma şekillerine başvurulurdu. Kalebendlik cezası siyasî suçlar dışında teşhir, para cezası, küreğe koyma, hapis, sürgün gibi ta'zir cezalarından biridir⁵⁷.

Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarında kriminal suçlar için yaygın olarak müracaat edilen bir ceza şekli olmayan kalebendlik, XVIII. yüzyıldan itibaren sıkça başvuru olan bir ceza şekli olmaya başlamıştır⁵⁸.

Sadece 1858 Ceza Kanunu'nda yer alan kalebendlik, mahkumun, cezasını devletçe tayin olunan kalelerin birinde çekmesi esasına dayanmaktadır. Foça, Bodrum, Amasra ve Sinop kaleleri kalebend cezasının çektirildiği yerlere başlıca örnek olarak verilebilir. Dizdar, kethüda ve mustahfizlar, kaleyi korumak için görevlendirilen memurlardır. Mahkumların firar etmeleri durumunda dizdar veya kethüdalar sorumlu tutulmuştur. Adalarda bulunan kalelerde çektirilen kalebendlik cezasına da cezirebendlik denilmekteydi⁵⁹.

Kalebentlik, bazı ağır suçlar için devlet tarafından belirlenen kalelerin birinde ömür boyu veya bir süre için tutulma iken; hapis, daha hafif suçlar için devlet hapishanesinde, hüküm giyilen süre boyunca tutulma cezası olarak öngörülmüştü⁶⁰.

⁵⁶ Demir, *a.g.t.*, s. 19-20.

⁵⁷ Ömer İşbilir, "Kalebend", *TDVİA*, C. Ek-2, Ankara 2019, s. 5.

⁵⁸ Neşe Erim, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kalebendlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme", *Osmanlı Araştırmaları IV*, İstanbul 1984, s. 81.

⁵⁹ Adak, *a.g.t.*, s. 33-34.

⁶⁰ Demirbaş, *a.g.m.*, s. 30

Diğer mahkûmiyetlerde olduğu gibi kalebendlikte de bir mahkûmiyet süresi yoktur. Genelde “ıslah oluncaya kadar” şeklinde muğlak mahkumiyet kararları çıkarılmıştır. Daha sonrasında mahkumların kalebendlik cezasından affedilmesi belirli şartlara bağlanmıştır. Halktan olan kalebendlerin bir mahkumiyet süresinin ardından serbest bırakılması kendilerinin, aile ve diğer yakınlarının isteği doğrultusunda yapılmıştır. Kale dizdarı, kadı, nâib gibi devlet görevlilerinin iyi hal bildirimleri, mahkum oldukları kale ahalisinin iyi haline şahitlik edip başvurması, bir daha suç işlemeyeceğine dair kendisine kefil olunması ve nihayet mahkûmun “bedel-i af” adı altında hazineye bir miktar mal veya para vermesiyle olabildiği⁶¹.

Suçlar için tayin edilmiş belli bir süre olmadığı gibi belli suç için belirlenmiş kalebend yerleri de söz konusu değildi. Suçlular herhangi bir kaleye gönderilmiştir. Bununla beraber genellikle ağır suç işleyenlerin ve sabıkalı suçluların adalarda kalebend edildiği görülmektedir. Bunun dışında askerî zümre mensupları ayrıyeten Seddül-bahir Kalesi’nde hapsedilmiştir. Aynı şekilde fuhuş suçuna karışan kadınlar çoğunlukla Bursa’ya ve Midilli adasına sürgün edilmiş veya kalebend olarak gönderilmiştir. Yüksek rütbeli devlet adamları ve Kırım Hanları gibi Osmanlı Devleti’ne bağlı olan yerlerin idarecileri ise Rodos Kalesi’nde kalebend edilmiştir.

Kalebendlik cezası imparatorluğun son dönemlerinde daha da yaygınlaşmış, birçok tanınmış şahsiyet özellikle adalara ve uzak kalelere yollanmıştır. Bu sırada ceza kanununa göre kalebendlik cezasının süresi muvakkat ve müebbet hale getirilmiş, geçici ceza üç ile on beş yıl arası olarak belirlenmiştir. 1858 Ceza Kanunnamesi’nde yer verilen kalebendlik, Cumhuriyet döneminde kürek ve sürgün cezasıyla karışık halde bir süre daha uygulanmış ve 1926 yılında bir kanunla kaldırılmıştır⁶².

4.3. PRANGA CEZASI

Pranga cezası, ağır suç işleyen mahkumun ayaklarına zincir bağlayarak infaz edilmesine denir. İslam hukukunda özellikle tekrar eden suçların, içki içerek sarhoş olduğunda gençlere sarkıntılık yapan kişilerin hapsedilmesi ve ayaklarına demir ağırlıklar yani pranga takılarak kaçmaları önlenerek yapılan bir ceza uygulamasıdır.

Kaynaklarda pranga cezasının Osmanlı döneminde 1838 Askeri Ceza Kanunnamesi’yle birlikte girdiği belirtilse de, Osmanlı döneminde pranga cezasının tespit edilen en eski tarihi 4 Ağustos 1732’dir. Osmanlı kanunları, kanun ekleri ve

⁶¹ İşbilir, *a.g.m.*, s. 6.

⁶² İşbilir, *a.g.m.*, s. 7.

nizamnameleri dikkatli bir şekilde incelendiğinde ve resmi belgelere bakıldığında XIX. yüzyıl boyunca ve XX. yüzyıl başında, mahkumların ayaklarına pranga takıldığı görülmüştür.

1840 tarihli Ceza Kanunnamesi'nin on altıncı maddesinde, asayiş ve disiplini sağlayan görevli memurlara karşı çıkmış, silah çekme girişimi gösterenler ve memura itaat etmeme suçlarından suçlanan kişiler, kabahat derecelerine göre iki aydan iki seneye kadar pranga cezası alacakları belirtilmiştir. Silahlarını boşalttıkları takdirde üç aydan üç seneye kadar, karşısındakini kurşun veya başka bir cisimle yaraladıysa, iyileşene kadar masraflar kendilerinden alınarak, beş aydan beş yıla kadar pranga cezasına mahkum edilecekleri bildirilmiştir⁶³.

4.4. KÜREK CEZASI

Klasik dönem Osmanlı kanunnamelerinde ve şer'i hukukta yer almayan, fetva dergilerinde rastlanmayan ve hapse göre daha ağır bir ceza olarak kabul edilen kürek cezası, ne zaman ortaya çıkmış ve nasıl gelişim göstermiş tam olarak tespit edilememiştir. Osmanlı Devleti'nin ihtiyacına göre ilerleme göstermiştir. Osmanlı donanmasının denizlere açılmasıyla birlikte gemilerin hareket şekline uygun olarak kürekçiye ihtiyaç duyulmuş ve donanmanın büyümesine eşit bir oranda kürekçi sayısı da artış göstermiştir.

XVIII. yüzyılın başlarında bu cezayı alanların sadece yüzde onu kürek çekip çalıştırılmak için cezalandırılmıştır. Zamanla “Tersane-i Amire zindanında mahkum olmak” artık kürek çekmek değil, tersanede hapsedilmek” anlamını almıştır.

Kürek cezası ile ilgili düzenlemeler Tanzimat sonrasında da devam etmiştir. 1840 tarihli kanunnamede bir kişi diğer bir kişiyi veya birçok kişiyi Devlet-i Aliyye'nin kanun ve nizamlarına karşı hareketlerde bulunmasına yönelik bir girişimde bulunursa, kışkırtma derecesine göre kürek cezası verileceği belirtilmiştir. 1851 tarihli Ceza Kanunnamesinde ise yol kesenler, cana kıymadan soygun yapanlar yedi yıl kürek cezasına çarptırılmıştır. Fakat araştırma sonucunda adam öldürme suçu ortaya çıkarsa idam cezasına çarptırılacaklardı⁶⁴.

---

⁶³ Demir, *a.g.t.*, s. 25-26.

⁶⁴ Demir, *a.g.t.*, s. 23-24.

4.5. TOMRUK CEZASI

Tomruk, kelime anlamı olarak mahfuz, mahal, hapisane anlamına gelmekte olup, şehirde tutukevi ve hapisane binalarına denmiştir. Ağır suçlular tomruk adı verilen dört beş metre uzunluğunda kırk elli santim genişliğinde ağaç kütüğünden oluşan bir işkence aleti ile sorgulanmıştır. Mahkumlar, suçlarını itiraf edene kadar bu kütüğe bağlanıp bekletilmiştir. XIX. yüzyılın başlarına kadar bu işkence aleti hükümet konaklarının giriş kapılarına koyulmuştur.

İstanbul'da Bab-ı Ali yanında şimdiki Vilayet Hükümet Konağı olan ve jandarmanın elinde bulunan bina, "tomruk dairesi" olarak kullanılmıştır. Bu dairede Çavuşbaşılar ve İstanbul ağaları görev yapmıştır. Zindan işleri subaşılara ait iken asesbaşılar da bu meskenlerin güvenliğini sağlamıştır.

Hapishanelerin bazılarında uygulanan tomruk cezası zamanla hoş karşılanmamış, 8 Mayıs 1861 tarihli bir emirname ile kaldırılmıştır⁶⁵.

5. OSMANLI'DA HAPİSHANENİN GELİŞİMİ

Osmanlı İmparatorluğu'nda işlenen suçlar için uygulanan cezalar; teşhir, dayak atma, para cezası, kürek cezası, kalebendlik, sürgün gibi cezalardır. Bunların yanında, yüzü karalama, sakalı kesme, dağlama, belli organları kesme ve para cezası gibi tazir cezaları da görülmektedir. Her ne kadar yönetici kesimin, kısas ve had suçlularını, hukuk dışı bir yolla para karşılığında serbest bırakmaları gibi olaylar yaşanmışsa da kanunnamelerde had, kısas ve siyaset cezalarının uygulanması durumunda para cezasının uygulanmayacağı sık sık bildirilmiştir.

Osmanlı döneminde hapis cezası ve uygulamasının ilk İslam devletlerine denk bir ilerleme gösterdiği, başlangıçta asli ve yaygın bir ceza infaz yöntemi olarak görülmemiş, ileriki dönemlerde yaygın bir kullanım kazandığı kaynaklarda da geçmektedir. Kanunnâme ve adâletnâmelerde yargı kararı olmadan kimsenin cezalandırılmaması, ehl-i örfün suçluya ceza uygulayabilmesi için kadıdan suçun hukuken sabit olduğunu gösteren bir hüccet-i şeriyye almak zorunda olduğu sıkça tekrar edilmiştir.

Ağır suçlar için XVI. yüzyıldan itibaren kürek, XVIII. yüzyıldan itibaren de kalebendlik cezası bir çeşit hapis ve sürgün cezalarının karışımı olarak belirli ölçüde ve

---

⁶⁵ Demir, *a.g.t.*, s. 26-27.

sürede uygulanmıştır. Osmanlı Devleti'nde hapis cezasının etkin bir cezalandırma yöntemi olarak görülerek ceza ve infaz hukukunda sağlam bir konum edinmesinde Tanzimat sonrası çıkarılan 1840, 1851 ve 1858 tarihli ceza kanunlarının oldukça etkisi olmuştur⁶⁶.

Tanzimat devrine kadar hapisane veya cezaevi karşılığı olarak “zindan” terimi kullanılmıştır. Genelde belirli kalelerin burçları ceza infazının gerçekleştirildiği yerler olmuştur. Zindan, bugünkü hapisanenin ilkel bir biçimi olmakla birlikte, hapisane kavramıyla örtüşmeyen özelliklere de sahiptir⁶⁷.

Osmanlı'da hafif ve orta suçlar için para cezasının yanı sıra hapis cezası da uygulanmıştır. 16. yüzyıldan itibaren kürek, 18. yüzyıldan itibaren de kalebendlik cezası belirli ölçüde uygulanmaya konmuştur. Bu cezalar bir nevi hapis-sürgün cezaları birleşimidir. Ancak Osmanlı Devleti'nde hapis cezasının etkin bir yöntem olarak benimsenmesi ve ceza infaz kanununda önemli bir yer işgal etmesi Tanzimat'la birlikte başlamıştır. Hapsetmek asıl bir ceza olarak Osmanlı Hukuku'nda uygulanmaya başlayınca hapisane de asli bir ceza infaz kurumu olarak Osmanlı Devleti'nde önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Bu durum aynı zamanda Osmanlı Devleti için mahbesten hapisaneye geçiş demek idi⁶⁸. Fermanın maddelerinden biri de hapis ve tevkif konusunu kapsamaktadır. Bu maddeye göre Osmanlı Devleti içerisindeki hapisanelerin ıslah edilmesi kararlaştırılmış ve hapisanelerde devlet tarafından belirlenen inzibat nizamlarına uygun muamelelerden başka, bedeni ceza, eziyet ve işkence uygulaması yasaklanmıştır. Bu karara şiddetle karşı çıkanların engellenerek cezalandırılacağı karara bağlanmıştır⁶⁹.

Osmanlı İmparatorluğu'nda hapis, ilk zamanlarda ağır suçlar için süresiz olarak ya da süresi tamamen padişahın takdirine bırakılarak uygulanmıştır. Süreli hapis cezası, Osmanlı hukukuna ilk olarak 1838 tarihli Askeri Ceza Kanunu'nun kabulü ile uygulanmaya başlamıştır⁷⁰.

Hapis cezasının, suçlunun uslandırılması, suçlunun toplumdan ayrı bir ortama konularak toplumun korunması ve suç işlemenin sonucu olarak verilen cezanın ibret olması gibi amaçları vardır. Bilindiği üzere, ceza infaz yöntemi olarak hapisanenin,

---

⁶⁶ Adak, *a.g.t.*, s. 31.

⁶⁷ Kızılkın, *a.g.t.*, s. 63.

⁶⁸ Demirkol, *a.g.t.*, s. 20-21.

⁶⁹ Yılmaz, *a.g.t.*, s. 13-14.

⁷⁰ Adak, *a.g.t.*, s. 32.

gerek fiziki gerekse kuramsal anlamda inşası ve kurumsallaşması, XIX. yüzyılda tam olarak sağlanmıştır⁷¹.

1880 tarihinde çıkarılan Tevkifhane ve Hapishanelerin İdare-i Dahiliye'lerine dair nizamnamede, kabahat⁷² ve cünha⁷³dan ötürü üç aya kadar mahkum olanların kaza hapishanelerinde ve üç seneye kadar kaza mahkemeleri tarafından mahkum olanların liva hapishanelerinde ve sancak mahkemeleri tarafından üç sene hapis ile mahkum olanların umumi hapishanelerde cezalarını çekeceği bildirilmiştir. “Hapishane Gardiyanları Hakkında Talimatname”nin 1880 yılında yürürlüğe girmesiyle mahkumların daha iyi şartlarda yaşamaları ve her türlü suiistimalden korunmaları için hukuki tedbirler alınmıştır⁷⁴.

19. yüzyılın sonlarına doğru, devlet bünyesinde hapis cezası iyiden iyiye bir ceza infaz yöntemi olarak kabul edilmiştir. 1880 ile gerçekleştirilen idari düzenleme, hiçbir zaman sultan tarafından padişah emri ile kabul olunmamış olsa bile uzun yıllar kullanılmıştır. Yapılan tüm bu yasal düzenlemelere rağmen Osmanlı İmparatorluğu'nda hapishaneler yönetiminin, devlet yapısı içindeki yerinin oldukça karmaşık olduğunu söyleyebiliriz⁷⁵. İstanbul'un ünlü zindanları arasında Tersane, Yedikule, Ağa Kapısı, Boğazkesen, Baba Cafer zindanları önemli bir yer tutmaktadır. 1831'de Sultanahmet'te İbrahim Paşa Sarayı'nın bir bölümünde açılan Hapishane-i Umumi, hapishanenin Osmanlı Devleti'ndeki ilk örneklerinden biri olmuştur. Hapis cezasının, suçlunun uslandırılması, suçlunun toplumdan izole edilerek toplumun korunması ve suç işlemenin sonucu olarak verilen cezanın ibret olması gibi amaçları vardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda “kapatılma” her zaman hapis olarak adlandırılmamaktaydı. Birbirlerinden biçimsel olarak ayrılan “kürek” ve “kalebendlik” cezaları da bir yere kapatılmayı ifade ediyordu. Hafif cezalar için uygulanan hapis, 24 saatten başlayıp 3 yıla kadar uzayan bir ceza infaz yöntemi idi. Kürek ve kalebendlik ise ağır suçtan hüküm giyenlere uygulanmaktaydı⁷⁶.

---

⁷¹ Adak, *a.g.t.*, s. 33.

⁷² Yirmi dört saatten bir haftaya kadar hapis ve 100 kuruşa kadar para cezasını gerektiren suçlardır. Bkz., Güneş, *a.g.m.*, s. 76.

⁷³ Bir haftadan fazla hapis, geçici sürgün, memuriyetten uzaklaştırma ve para cezasını gerektiren suçlardır. Bkz., Güneş, *a.g.m.*, s. 76.

⁷⁴ Adak, *a.g.t.*, s. 34.

⁷⁵ Adak, *a.g.t.*, s. 35.

⁷⁶ Adak, *a.g.t.*, s. 32-33.

6. OSMANLI'DA HAPİSHANELERİN İSLAHI

Osmanlı Devleti'nde yapılacak olan hapishane ıslahını takip eden kişi İngiltere'nin İstanbul'daki Büyükelçisi Sir Straford Canning'dir. Büyükelçi, İstanbul'daki bütün hapishaneleri konsoloslar ile birlikte dolaşip incelemiş ve yapılması gereken düzenlemeleri belirlemiştir.

II. Meşrutiyet'in ilânından hemen bir yıl sonra Anadolu'nun çeşitli yerlerini gezen, özellikle de hapishanelere dikkat çeken Ahmet Şerif'in Anadolu'nun çeşitli yerlerinden gönderdiği ve Tanin gazetesinde Anadolu'da Tanin başlığıyla yayınlanan mektupları ve gezi notları dönemin hapishanelerinin bir gazeteci gözüyle ele alınması açısından oldukça ilgi çekicidir. Ahmet Şerif, hemen hemen her gittiği yerin hapishanesini gezerek hapishaneleri incelemiş, izlenimlerini aktarmıştır⁷⁷.

II. Mahmud döneminde, Avrupalılaşıma çabaları içinde hapishaneler de yer almıştır. Mehterhane olarak kullanılan Sultanahmet'teki İbrahim Paşa Sarayı'nın bir bölümünde, 1831'de Hapishane-i Umumi kurulmuştur. Fakat İstanbul dışındaki kale burçlarında zindan uygulaması devam edilmiştir. Osmanlı Devleti, Tanzimat Fermanı ile herkesin kanun önünde eşit olduğunu vaat ederken, ceza infaz sistemini de eşitlikçi bir hale getirmeyi amaçlamıştır⁷⁸.

1840'da “kanunsuz suç ve ceza olmaz” ilkesinin, devlet tarafından benimsendiğini gösteren ilk ceza yasası, “Ceza Kanunname-i Hümayunu” adıyla çıkarılmıştır. 1851'de suçların yeniden tanımı yapılarak birtakım değişikliklere gidilmiş; ağır hasta olan hükümlülerin iyileşinceye kadar kefaletle salıverilmesi, yoksul olanların ise beslenme ve giyim giderlerinin devletçe karşılanması gibi değişiklikler yapılmıştır⁷⁹.

II. Abdülhamid döneminde hapishane reformu gittikçe daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. 1870 ve 1880'lerde geçen hapishane reform yasalarının ortaya çıkışında, Osmanlı'nın o dönemde katıldığı uluslararası hapishane konferansları etkili olmuştur⁸⁰.

1880 Hapishaneler Nizamnamesi'ne göre her kaza, liva ve vilayet merkezlerinde birer tutukevi ve hapishane buluncaktı. Yine nizamnameye göre tutukevleri sorgulanmakta ve yargılanmakta olan sanıklara, hapishaneler ise mahkum olanlara

⁷⁷ Ahmet Ali Gazel, “Tanin Muhabiri Ahmet Şerif Bey'in Notlarında Osmanlı Hapishaneleri”, *Hapishane Kitabı*, (Ed: Emine Gürsoy Naskali-Hilal Oytun Altun), Kitabevi Yay., İstanbul 2010, s. 143-151 .

⁷⁸ Kızılkın, *a.g.t.*, s .66.

⁷⁹ Kızılkın, *a.g.t.*, s.66.

⁸⁰ Akın, *a.g.m.*, s. 25.

mahsustu. Nizamnamenin altıncı maddesine göre tutukevi ve hapishanelerde kadınlara mahsus ayrıca bir daire bulunacaktı⁸¹.

II. Abdülhamid döneminde, yeni reform programları başlatılmasına ve yeni çabalar içine girilmesine rağmen bunların çoğu uygulanmamıştır. Bunlara bir örnek, cezaevlerinde sağlık ve hijyen konusunda öngörülen reformlardır. 1896'da Dâhiliye Nezareti kapsamında sultanın reformlarını hızlandırmak ve modernleşme programlarının ne derece iyi uygulandığını takip etmek için teftişler yapmak üzere Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu kurulmuştur. Bu komisyon daha ziyade hapishane, hastane ve kentsel alanlarda Osmanlı sağlık ve hijyen sorunlarını incelemeye ağırlık vermiştir⁸².

Siyasi, ekonomik sorunlar ve göçlerle birlikte ortaya çıkan sosyal karmaşa devletin işini daha da zorlaştırmıştır. Bu zor ortam içinde hapishaneler konusuna önem verilerek üzerinde durulmasının temel amaçlardan biri de devletin gücünü göstermek istemesidir. Bu dönemi kapsayan incelenmiş belgelerde mahkum sayısının fazla olması ve bundan kaynaklanan sağlık, temizlik vb. sorunlarından sıkça bahsedilmesi oldukça dikkat çekmiştir. Göçlerin yoğun olarak görüldüğü dönemlerde mahkum ve suç sayısındaki artışın tesadüf eseri olmadığı düşünülebilir. XX. yüzyılın başlarında bu süreç devam ettiği için yeni hapishaneler inşa edilmiş, hali hazırda kullanılanların da tamir ve onarımı sağlanmıştır. Yeni inşa edilecek hapishanelerin sağlık ve medeniyet koşullarına uygun olması, bahçe ve gezinti yerlerinin oluşturularak mahkûmların buralarda teneffüs etmelerine izin verilmesi gibi bir takım özelliklerin olduğu Dâhiliye Nezareti ile yapılan yazışmalarda bildirilmiştir⁸³.

1879 yılında Hukuk ve Ceza Usul kanunları hazırlanırken, hapishanelerin tanzim ve ıslahı konusu tekrar gündeme getirilmiştir. Adliye Nezareti, bu konuda gereken tedbirlerin alınması için bir nizamname hazırlayarak Padişah'a sunmuştur. Bu konuda Meclis-i Tanzimat'ın hazırladığı mazbatada, "hapishanelerin kötü durumda olduğu, Büyük Devletlerin suçluları bu uygunsuzluktan ötürü vermediği, hapishanelerin tanzim ve tefriklerinin devletçe ve insaniyetçe çok önemli olduğu" kabul edilmiştir. Hazırlanan mazbataya göre, "hapishaneler; tevkifhaneler, kabahat, cünha, cinayet suçunu işleyenlere mahsus olmak üzere dört çeşide ayrılmıştır. Tevkifhaneler de, çocukların,

⁸¹ Yasemin Saner Gönen, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Hapishaneleri İyileştirme Girişimi, 1917 Yılı", *Hapishane Kitabı*, (Ed: Emine Gürsoy Naskali-Hilal Oytun Altun), Kitabevi Yay., İstanbul, 2010, s. 174.

⁸² Akın, *a.g.m.*, s. 26

⁸³ Saadet Tekin, "20. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayeti ve Mülhakatındaki Hapishanelerin Genel Durumu", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Manisa 2006, s. 68.

kabahat, cünha ve cinayet suçlarını işleyenlerin tutulacağı dört daireye ayrılmıştır. Bu tevkifhanelerin her biri 3 odadan oluşmakta olup, birincisi 20 kişilik ve çocuklara, ikincisi 30 kişilik ve cünha ve cinayet suçu işleyenlere, üçüncüsü de 100 kişilik olup kabahat işleyenlere tahsis edilmiştir. Tevkifi gereken kadınlar, bu merkezlere yakın mahalle imamlarının evlerinde tevkif kılınmıştır⁸⁴.

1880 Hapishaneler Nizamnamesi çıkarılmıştır. Altı bölüm ve doksan yedi maddeden oluşan nizamnamenin birinci bölümü hapishanelerin idaresini, ikinci bölümü hapishane görevlilerini, üçüncü bölümü mahpusların yiyecek ve içeceklerini, dördüncü bölümü mahpusların çalıştırılmasını, beşinci bölümü koğuşlar ve uyulacak kuralları, altıncı bölümü mahpusların ibadetlerini düzenlemektedir. 1880 Hapishaneler Nizamnamesi sadece Osmanlı Devleti'nce değil Cumhuriyet Türkiye'si tarafından da kullanılmış ve 1941 yılına kadar yürürlükte kalmıştır⁸⁵.

---

⁸⁴ Adak, *a.g.t.*, s. 37.

⁸⁵ Demirkol, *a.g.t.*, s. 21-22.

İKİNCİ BÖLÜM

MANİSA HAPİSHANESİ

1. HAPİSHANENİN YERİ VE FİZİKİ YAPISI

XIX. yüzyılın son çeyreğine kadar Osmanlı Devleti'nde hemen hemen hapishane olarak inşa edilmiş özel yapılara rastlanılmamaktadır. Taşrada tutukluların ve mahpusların hapsolunmaları için kullanılan mekanlar genellikle şehrin en üst idari amirinin ikamet ettiği konağın tomruk dairesi veya mahzeniydi⁸⁶.

İncelediğimiz dönemde Manisa hapishanesinin yeri tam olarak tespit edilememekle birlikte çoğunlukla Osmanlı hapishanelerinin hükümet konaklarının dahilinde veya yakınında bulunması özelliği dikkate alındığında⁸⁷ aynı durumun Manisa hapishanesi için de geçerli olduğu tahmin edilmektedir.

Manisa hapishanesi ile ilgili ulaşabildiğimiz ilk bilgiler 1870 yılına aittir. 16 Teşrinisani 1286 (28 Kasım 1870) tarihli bir belgeden anlaşıldığı kadarıyla Manisa Hükümet Konağı satışa çıkarılıp merhum Karaosmanzade Arif Bey Konağı satın alınarak bir hapishane inşa edilmesi hususunda Meclis-i İdare-i Vilayet tarafından bir mazbata hazırlanmıştır. Bu mazbata çerçevesinde Mehmed Sadık Bey isimli bir yetkili⁸⁸, Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği bir telgrafname ile Manisa'ya gelerek konak üzerinde inceleme yapması için kendisine izin verilmesi talebinde bulunmuştur. Kış mevsiminin yaklaşmış olduğu ve konağın henüz ikamet edilecek durumda olmadığından, tarafından incelendikten sonra gerekli işlemlerin yapılarak hazineye masraf çıkarmadan binanın hapishaneye dönüştürülebileceğini ifade etmiştir⁸⁹. Mehmet Sadık Bey'e bu hususta izin verilmiştir. Ancak bahis konusu binanın hapishaneye dönüştürüldüğüne dair herhangi bir belge ve bilgiye rastlanamamıştır.

23 Rebiülevvel 1288 (12 Haziran 1871) tarihli bir belgede, bu tarihlerde Manisa kazası merkezinde bir hapishanenin var olduğu ancak ihtiyaca cevap vermekten çok uzak; zaptiye koğuşları dahi bulunmayan iptidai bir yapı olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebepten mevcut hükümet konağının genişletilmesiyle beraber, bitişiğinde yeni bir mahkeme binası ve hapishane ile koğuşlar inşa edilmesinin gerekliliği ifade

⁸⁶ Gültekin Yıldız, *Mapusâne Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2010, s. 112.

⁸⁷ Güneş, *a.g.m.*, s. 66.

⁸⁸ Belgede, bahis konusu şahsın sadece ismi yer almakta, yetki ve memuriyeti belirtilmemektedir.

⁸⁹ BOA, DH.MKT. 1312-63, H. 08-09-1287.

edilmektedir⁹⁰. Daha sonraki yıllarda da hapishanenin durumunun çok iyi olmadığı anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti'nde mevcut hapishanelerin durumunun tespitine yönelik olarak Dâhiliye Nezâreti'ne verilecek malûmâta dâir hazırlanan suâl varakaları⁹¹ hapishanelerin içinde bulunduğu durumu göstermesi açısından önem arz etmektedir. H. 1332 (M. 1914) yılı itibarıyla Manisa hapishanesi için hazırlanmış olan sual varakasından hapishanenin bu tarihlerdeki vaziyeti hakkında bilgi sahibi olabilmekteyiz. Aşağıdaki tabloda söz konusu belgenin transkripsiyonu verilmiştir:

Tablo 1: Memâlik-i Osmâniyye'de Mevcûd Hapishaneler İçin Dâhiliye Nezâreti'ne Verilecek Ma'lûmâta Dâir Suâl Varakası⁹²

Vilayetin ismi	Aydın	Kazanın ismi	Mağnisa
Livanın ismi	Saruhan	Hapishanenin hususi bir ismi varsa onun ismi	Hususi ismi yoktur
Nisâya (kadınlara) mahsus hapishane var mıdır?		Vardır	
Hükümetin malı mıdır? İsticâren mi isti'mâl olunuyor?		Hükümetin malıdır	
329 Senesi Kânûn-ı evvelinin 1. günü mevcûd mahbûsin adedi		Erkek: 746 Kadın: 15 Cem'an: 761	
Hapishanenin mebnî bulunduğu arazinin mahallince derece-i ehemmiyeti Hükümet Konağı dahilinde veya haricinde ve Hükümet Dairesi müştemilâtından olup olmadığı:		Hapishanenin mebnî bulunduğu arazi mevki'an ol kadar şeref ve kıymeti hâiz değildir. Kışla-i Osmânî civarında ve Hükümet Konağı haricinde olup Hükümet Daire müştemilâtından değildir.	
Hapishanenin mebnî bulunduğu arazinin mikdâr-ı zirâ'ı (bi'l-mesâha mümkün olduğu halde tahmînen)		Zükûr hapishânesi: 1555 arşun murabba' Nisâ hapishânesi: 400 arşun murabba' Zükûr hapishânesinin bağça ve müştemilât-ı sâiresiyle beraber: 4255 arşun murabba'	
Hapishanenin mebnî bulunduğu arazinin be-her zira'nın kıymeti:		Be-her zira'ı fi-i mîr ile tahmînen iki kuruştur.	
Hapishanenin ahvâl-i umûmiyyesine dâir ta'rîfât: Yeniden yapılmak iktizâ eder mi? Ta'mîr ile matlûba muvâfık bir hâle ifrâğı mümkün müdür? Ta'mîrât derecesi ve mutâla'a-i mahsûsa:		Zükûr hapishânesi için iki yüz kişi isti'âbına kâfi olduğu halde 760'ı mütecâviz mevcûdu bir izdihâm-ı fevka'l-âde teşkil ediyor. Bu kere Alaşehir'de arca bir livâ adliyesi teşkil buyurulmasından dolayı bu izdihâmın gerçi tehaffûf edeceği tabî'i ise de hapishane esasen çürük ve köhne ve kâide-i hıfzu's-sıhhadankülliyen ârî bir halde olup ne kadar ta'mîr edilmiş olsa sarf olunacak akça heder olacağından kavâid-i hâzire-i fenniyyeye tevfikân beş yüz kişilik bir hapishanenin müceddeden inşâsı muktezîdir. Fakat nisâ hapishanesinin ta'mîr ile m'tlûba muvâfık bir hale ifrâğı mümkündür ve bu ta'mîrin 200 lira masrafla vücûda geleceği tahmîn olunmaktadır. Saruhan Mutasarrıfı 2 Kânûn-ı Sâni 329.	

⁹⁰ BOA, Ş.D. 1375-64, H. 23-03-1288.

⁹¹ Sual varakaları hapishanelerin fiziksel özellikleri, konumu, mülkiyet durumu ile ilgili bilgileri ortaya koyan belgeler olup, vilayet, sancak ve kazalardan gelen sual varakaları 28 Ocak 1914 (15 Kânun-ı sani 1329) tarihine kadar Dâhiliye Nezâreti'nde toplanmıştır. Halim Demiryürek, *Osmanlı Hapishaneleri (1913-1914)*, Refik Arıkan ve Tufan Turan (Ed.), Babıali Kültür Yay., İstanbul 2019, s. 30.

⁹² BOA, DH.MB. HPS.M, 10-6, H. 02-03-1332.

Yukarıdaki sual varakasında yer alan açıklamalardan anlaşıldığı kadarıyla bu tarihlerde Manisa hapishanesi, hükümet konağı dahilinde olmayıp Kışla-i Osmânî civarında, arazisi çok da kıymeti haiz olmayan bir mevkide yer almaktadır. Erkeklerle mahsus hapishane ile birlikte ayrıca bir de kadın hapishanesinin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Erkek hapishânesi 1555 arşun murabba'⁹³ (= 892,8 m²); bahçe ve diğer müstemilâtı ile beraber 4255 arşun murabba' (= 2,443 m²), kadın hapishânesi ise 400 arşun murabba' (= 229,6 m²) genişliğindedir.

Erkek hapishanesi bu boyutuyla ancak 200 kişiyi barındıracak kapasitede iken 760'tan fazla mahkum ve tutukluya ev sahipliği yapmak zorunda kalmakta ve bu durum büyük bir izdihama sebep olmaktadır⁹⁴. Her ne kadar Alaşehir'de ayrıca bir livâ adliyesi teşkil edilmesi dolayısı ile bu izdihâmın azalacağı düşünülmekte ise de hapishane binasının çok eski ve sağlık açısından son derece elverişsiz olması hasebiyle bunun da bir çözüm olmayacağı anlaşılmaktadır. Tamîr edilmiş olsa harcanacak paranın ziyan olacağı aşikâr olup, ancak 500 kişilik yeni bir hapishane binasının inşa edilmesi ile sorunun çözüme kavuşturulabileceği öngörülmektedir. Kadın hapishanesinin nispeten daha iyi durumda olduğu, 200 liralık masraf mukabilinde yapılacak tamirat ile talebi karşılayabilecek bir duruma gelebileceği tahmin edilmektedir⁹⁵.

1918 yılı itibarıyla Manisa hapishanesinin vaziyeti hakkında bazı bilgileri Hapishaneler ve Tevkifhaneler Müfettiş-i Umumisi Dr. Poliç Bey'in, Aydın vilayetindeki hapishanelerin genel durumu hakkındaki izlenimlerini içeren raporundan öğrenebilmekteyiz⁹⁶. Aydın vilayetindeki diğer hapishanelerle birlikte 18 Mayıs 1918'de Manisa hapishanesini de teftiş eden Dr. Poliç Bey'in bu teftişi esnasında Bandırma, Soma ve Akhisar hapishaneleri dışındaki hapishanelerin gayr-i kanuni bir halde oldukları görülmüştür. Oldukça kalabalık bulunan Manisa Hapishanesi'nden % 20 kadar tutuklunun bir başka yere nakli kararlaştırılmıştır. Ama tutuklu ve mahkûmlar için ayrı binalar yapılmasının sorunu çözeceği raporda belirtilmiştir. Tevkifhanelerin mahkemeye bitişik olması gerektiği ve bunun küçük şehirlerde uygulanabildiği söylendikten sonra büyük şehirlerde de uygulanmasının zorunlu olduğu belirtilmiştir. O yüzden de mahkemelerin şehrin ortasında, hapishanelerin ise varoşlarda inşası esas

⁹³ 1 arşun murabba' (zirai)² = 0,57417 m².

⁹⁴ Yukarıdaki rakamlara göre erkek hapishanesinin 892,8 m² olduğu dikkate alındığında, 760 mahkumun her birisine 1,17 m²'lik bir alan düşmektedir ki bu da hapishanenin ne kadar izdihamlı bir durum arz ettiğini göstermektedir.

⁹⁵ BOA, DH.MB. HPS.M. 10-6, H. 02-03-1332.

⁹⁶ Doktor Poliç Bey'in konuyla ilgili hazırladığı raporlar için bkz., BOA, DH.MB. HPS, 161-46, H. 09-12-1336.

kabul edilmelidir. Avrupa’da mahkûmların otobüsle veya tramvayla taşındığı aynı uygulamanın Osmanlı’da da yapılabileceği belirtilmiştir⁹⁷.

2. HAPİSHANENİN İNŞAAT VE TAMİRAT İŞLERİ

Manisa hapishanesi ile ilgili arşiv belgelerinin büyük çoğunluğu hapishanenin yetersizliği sebebiyle ıslah ve tamiri veya yeni bir bina inşası konularıyla ilgilidir. Fiziki yetersizlikler başta olmak üzere, beraberinde getirdiği sağlık sorunları mevcut binanın yeni koşullar ilave edilerek genişletilmesi bağlamında tamirata tabi tutulmasını zorunlu kılmıştır. Bununla beraber yeni bina inşa edilmesi de çoğu zaman kaçınılmaz bir hal almıştır. Manisa hapishanesinin tamirata ile ilgili ilk belgeler 1879 yılına aittir.

7 Ağustos 1879 tarihinde Aydın vilayetinden Dahiliye ve Maliye Nezareti’ne gönderilen telgrafnamede bu tarihlerde hapishanenin çok izdihamlı olmasından dolayı hastalık ortaya çıkması sebebiyle hapishaneye beş yeni koğuş inşa edilerek kapasitesinin artırılması talebi gündeme getirilmiş ve bunun için de 12.500 kuruş keşif masrafı tespit edilerek hemen inşasına başlanmasına müsaade edilmiştir⁹⁸.

Haziran 1892’de hapishanenin harap olmaya yüz tutmuş (cünha erbabına mahsus) bazı koşullarının tamire muhtaç olduğu ve bunun için 19.500 kuruşa ihtiyaç duyulacağı Aydın vilayetinden Şehremaneti’ne gönderilen tahriratta ifade edilmiş olup bunun üzerine yapılacak tamiratın mimarlık bilimine ve tasarruf esaslarına uygunluğunun araştırılması istenmiştir⁹⁹.

Yapılan araştırmada tamirat için hazırlanan keşif defterinin yukarıda bahsedilen esaslara uygun olmadığı tespit edilerek, hazırlanacak rayic defterinin ne suretle tertip ve tanzimi icap edeceğini açıklayan Hendesehane’den verilen bir müzekkire talep edilmiştir. Bilahire hazırlanan müzekkire diğer evrakla beraber ilgili makama gönderilmiştir¹⁰⁰.

Tamiratla ilgili prosedür yerine getirilmiş olmakla birlikte bu defa da yapılacak tamirat için gerekli meblağın (19.500 kuruş) nasıl karşılanacağı meselesi gündeme gelmiştir. Zira 1893 yılı itibarıyla Aydın vilayeti dahilindeki hapishaneler için tahsis edilen 34.578 kuruş, cüz’î masrafların karşılığı olduğu gibi tamamen harcanmış

⁹⁷ Saadet Tekin, “Dr. Polîç Bey’in 1918 Tarihli Raporuna Göre Berlin ve Aydın Vilayeti Hapishanelerine Genel Bir Bakış”, *OTAM*, C. 24, S. 24, 2008, s. 215.

⁹⁸ BOA, İ.Ş.D.47-2589, H. 14-08-1296,

⁹⁹ BOA, DH.MKT, 1961-43, H. 18-11-1309.

¹⁰⁰ BOA, DH.MKT, 1978-84, H. 02-01-1310; BOA, DH.MKT. 2022-89, H. 29-04-1310.

olacağından, bahis konusu koğuşların tamiri için gerekli görülen 19.500 kuruşun ilave bir ödenekle kaşılanması hususu muhasebe kaleminden ifade edilmiştir¹⁰¹.

Konu ile ilgili yazışmalar devam ederken hapishanenin yeni tamiratlara ihtiyaç duyduğu anlaşılmaktadır. Bu arada yağın yağmurlardan hem tamire muhtaç olan koğuşlar hem de kalem odası (katipler için tahsis edilmiş oda olmalı) ve gardiyan odaları çökmeye başlamıştır. Zarar gören koğuşlardaki mahpuslar diğer koğuşlara nakil edilmek zorunda kalmıştır. Zaten çok kalabalık olan koğuşların daha da izdihamlı bir hale gelmesinin ortaya çıkaracağı sakıncalara dikkat çekilerek bir an evvel tamirata başlanması gerektiği Aydın Valisi Seyyid Abdurrahman Paşa tarafından Dahiliye Nezareti'ne arz edilmiştir¹⁰².

Neticede, 1893 senesi zuhurat tertibi fazlasına ilaveten Aydın vilayeti emvalinden ödenmek üzere gerekli meblağın (19.500 kuruş) havalenamesinin gönderilmesine karar verilmiştir¹⁰³.

11 Ağustos 1896 tarihinde hapishanenin bahçesinde iki koğuş ile birlikte beş hela inşa edilmesi için girişimde bulunulmuş ve bunun için düzenlenen keşifname, harita ve diğer evraklar hazırlanarak gönderildiği Aydın valisi tarafından Dahiliye Nezareti'ne takdim edilen tahriratta ifade edilmiştir¹⁰⁴.

1906 senesinde yapılan teftişte -Aydın vilayetindeki diğer hapishaneler gibi- “esasen matluba muvafık suretde ta'dil ve ıslah edilmemiş olub son derece harâb veya derûnundaki mahbûsîni isti'âba kifâyet edemeyecek derecede ziyk ve hıfz-ı sıhha kavâidine gayr-ı muvâfık olduğu” ve “şiddet-i izdihamdan ba'zen ilel-i muhlike dahi zuhûr ederek alışılmışın dışında vefeyâd vuku' bulmakda olduğu” tespit edilen Manisa hapishanesinin bu izdihamını hafifletmek için mevcut koğuşlara ilaveten altı koğuş daha yapılması kararlaştırılmıştır¹⁰⁵. Bunun için Aydın vilayeti muvazenesinden karşılanmak üzere 126.328 kuruşluk bir masraf öngörülmüştür¹⁰⁶.

18 Mayıs 1911 tarihinde Trabzon mebusu Mahmud Mazhar Bey tarafından Meclis-i Mebusan'a takdim edilen bir takrirden Manisa hapishanesinin ne kadar kötü bir durumda olduğu ve acilen ıslah edilmesi gerektiği şu sözlerle ifade edilmiştir: “İnsâniyyet nokta-i nazarınca ma'lûlîn ve mecânîn kadar şayân-ı merhamet olan birçok

¹⁰¹ BOA, DH.MKT, 2058-03, H. 16-08-1310.

¹⁰² BOA, DH.MKT, 38-01, lef: 1, H. 08-01-1310 .

¹⁰³ BOA, DH.MKT, 38-01, lef: 4, H. 08-01-1310; BOA, İ. DH, 1303-35, H. 30-09-1310.

¹⁰⁴ BOA, DH.TMIK. S, 25-24, lef 3, H. 19-01-1317.

¹⁰⁵ BOA, DH.TMIK.S, 56-39, H. 16-11-1322.

¹⁰⁶ BOA, DH.MKT, 1033-47, H. 21-10-1323.

mahkûmînin vücûdlarını geçirmek ve kendilerini ıslâha bedel büsbütün ızlâl ve ifsâd etmek sûretiyle memleket için hakîki bir felâket ocağı sayılan Mağnisa habshânesinin şân ve icâb-ı medeniyete münâsib bir sûretde ıslahı...” Mahmud Mazhar Bey, hapishanenin ıslahı için de daha önce 1902 yılında mahallince teşkil edilen komisyonun kararı esas alınarak yeniden bir keşif yapılmasını önermiştir. Bu bağlamda Liva İdare Meclisi tarafından tasvib edilen senelik 140.000 kuruşun en azından bir kısmının temin edilebileceğini ifade etmiştir¹⁰⁷. Daha sonra Mahmud Mazhar Bey, Manisa’ya giderek hapishaneyi bizzat incelemiş, gerçekten hapishanenin tamire muhtaç bir durumda olduğunu müşahade etmiştir. Mahmud Mazhar Bey’in bu teşebbüsü neticesinde, Hapishaneler Dairesi Müdüriyeti’nden Aydın vilayetine gönderilen tahriratla yapılması gereken tamirata dair havalenamesi gönderilmek üzere keşifname ve resminin acilen gönderilmesi istenmiştir¹⁰⁸.

15 Mayıs 1913 ve 23 Ekim 1913 tarihlerinde Maliye Nezareti’ne gönderilen tahriratta Manisa hapishanesinin yıkılmaya yüz tutmuş olan kısımlarının tamiri için hazırlanan keşifname icabı 1096 kuruşluk havalenamenin gönderilmesi talep edilmiştir¹⁰⁹. Daha sonra bu meblağın ödenmesi iptal edilerek hapishanenin 6319 kuruşluk keşf-i evveli gereğince tamiri için talebine ihale bedeli olarak 5850 kuruşun ödenmesi beyan ve kabul olunmuştur¹¹⁰.

21 Ekim 1913 tarihinde Adliye Nazırı namına müsteşar tarafından Dahiliye Nezareti’ne yazılan yazıda, Manisa hapishanesinde temizlik işlerine dikkat edilmemesinden dolayı ortaya çıkan kötü kokunun mahpusların sağlığını tehlikeye attığı ve koğuşların döşeme tahtalarıyla diğer bazı yerlerin acilen tamirata ihtiyaç duyulduğu beyan edilmiştir. Ayrıca nisa (kadın) hapishanesindeki odalardan birisinin çatısının çökmek üzere olduğu ve bir an önce tamir edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Yapılan teftiş neticesinde bütün bu tamiratın maliyeti olan 5000 kuruşun sarfına izin verilmesi hususu Aydın vilayetinden Maliye Nezareti’ne yazılan tahriratta dile getirilmiştir¹¹¹.

Hapishanelerin tamir ve inşa edilmesi için, hapishanenin mimari yapısı göz önüne alınarak bir “keşif defteri” ve “münâkasa pusulası”nın düzenlenmesi gerekmektedir¹¹². Bu defterler sayesinde hapishanelerin tamir ve inşası için gerekli

¹⁰⁷ BOA, DH.MB. HPS, 1-28, lef 2, H. 12-11-1329.

¹⁰⁸ BOA, DH.MB. HPS, 1-28, lef 1, H. 12-11-1329.

¹⁰⁹ BOA, DH.MB. HPS, 4-22, lef 1-2, H. 15-12-1331.

¹¹⁰ BOA, DH.MB. HPS, 4-22, lef 5, H. 15-12-1331.

¹¹¹ BOA, DH.MB. HPS, 4-22, lef 4, H. 15-12-1331.

¹¹² Adak, *a.g.t.*, s. 57.

malzemelerin çeşitlerini, miktarlarını ve fiyatlarını tespit edebilmekteyiz. Manisa hapisanesi için de bazı tarihlerde keşif defterleri düzenlenmiştir. İncelenen dönemde hapisanenin içerisinde bulunduğu durumu göstermesi açısından bu keşif defterleri aşağıda tablolar halinde verilmiştir:

Tablo 2: *Aydın Vilayetinin Manisa Sancağında Merkez Kazası Hapishane Tamirini Mübeyyin Tanzim Kılınan Müfredat-ı Keşf-i Sâni Defteri*¹¹³

İnşaat türü	Kullanılan malzemenin				Fiyatı (kuruş)
	Boy		Eni		
	Metre	Santim	Metre	Santim	
Hapishanedeki koğuşların önünde bulunan avlu üzerindeki çatıların ahşap kısımları kırılmış olduğundan tamiri	7	-	2	-	210
İki koğuşun ahşap tabanlarının tamiri	4	-	2	-	200
Noksan olan camların yerine konulması	-	40	-	50	30
Yeni doğrama çerçeve inşaatı	-	90	-	160	210
Noksan olan camların yerine konulması	-	40	-	50	540
Toplam					1190

12 Ramazan 1333 (24 Temmuz 1915) tarihli bir belgeye göre, Manisa hapisanesinin taban tahtaları oturulamayacak derecede parçalanmış ve bazı koğuşların çatısındaki kiremitler de kırılmış olup tamirat için 2297,5 kuruşluk bir masraf öngörülmüştür¹¹⁴. Yapılacak tamirat için gerekli malzemenin tür, miktar ve fiyatlarını ihtiva eden “keşf-i evvel cetveli” aşağıda verilmiştir.

¹¹³ BOA, DH.MB. HPS. M, 25-26, lef 4, H. 12-09-1334.

¹¹⁴ BOA, DH.MB. HPS, 9-41, H. 12-09-1333.

Tablo 3: Manisa Hapishanesinin Tamirâtı Hakkında İcra Kılınan Keşf-i Evvel Cetveli¹¹⁵

İnşaat türü	Kullanılan malzemenin				
	Boy	Eni	Boy X en	Birim fiyatı (kuruş)	Toplam Fiyatı (kuruş)
Beşinci, birinci, ikinci ve dam koğuşlarının ahşap taban tamirâtı	3,00	3,00	9,00		
	2,00	2,00	4,00		
	2,50	2,50	6,25		
	2,00	2,00	4,00		
Toplam	-	-	23,25	30	697,50
Bilumum hapishanenin kiremit aktarması	40,00	40,00	1600	1	1600
Toplam					2297,50

Aynı seneye ait “keşf-i sâni cetveli”nin dökümü ise şu şekilde idi.

Tablo 4: Manisa Hapishane-i Umumisinin Tamirâtı Hakkında Keşf-i Sânisini Mutazammın Cetvel¹¹⁶

İnşaat türü	Kullanılan malzemenin				
	Boy		Eni		Fiyatı (kuruş)
	Metre	Santim	Metre	Santim	
Beşinci, birinci, ikinci ve dam koğuşlarının ahşap taban tamirâtı	3	00	3	00	697,50
	2	00	2	00	
	2	50	2	50	
	2	00	2	00	
Hapishane kalem odasının gerekli tamirâtı	3	00	3	00	270,00
Bilumum hapishane üzerinin kiremit aktarması	40	00	40	00	1600
Hapishanenin çeşitli kısımlarındaki adi sıva tamirâtının toplamı					600
Hapishane ... cihetindeki döşeme tamirâtı	20	00	1	50	90
Toplam					3257,50

1915 yılının sonlarında “hapishaneler masarîf-i tamiriyyesi” için Saruhan livasına verilen 4447,5 kuruşluk tahsisatın 1170 kuruşunun Manisa ve 232,5 kuruşunun

¹¹⁵ BOA, DH.MB. HPS, 114-30, lef 2, H. 27-10-1333.

¹¹⁶ BOA, DH.MB. HPS M, 25-26, lef 5, H. 12-09-1334.

Soma kazası hapishaneleri tamiratına sarf edildiği Aydın valisi tarafından Dahiliye Nezaretine bildirilmiştir¹¹⁷.

Tablo 5: *Aydın Vilayeti Saruhan Sancağı Manisa Kazası Hapishanesinin Tamirâtı İçin İstihdam Olunan Amele Ücuratı İle Nakliyat Ücretleri Müfredat Cetveli*¹¹⁸

Amelenin sanatı	Günlük Ücreti (kuruş)	Yevmiye adedi	Toplam (kuruş)
Marangoz ustası	10	39	390
Marangoz amelesi	3	25	75
TOPLAM			465

Tablo 6: *Saruhan Sancağı Manisa Kazası Hapishanesinin Tamirâtı İçin Malzeme-i İnşaiyye Cetveli*¹¹⁹

İnşaat malzemesi	Miktarı			Ebadı			Müfredât fiyatı (kuruş)	Toplam fiyatı (kuruş)
	Adet	Kilo	Kıyye	Boy	Eni	Yüksekliği		
Kireç		40 (kantar)	1800				10	400
Kum		25 (araba)					5	125
Kiremit	3000						100	200
Çivi			38				8	304
Taban tahtası	36			3,55	25	2	10	360
Okunamadı	10			4	7		5	50
Makamlık trava ?	11			15 (ayak)			10	110
TOPLAM								1549

1917’de Manisa merkez ve nisa hapishanesi ile Manisa İttihat ve Terakki Mektebi arasındaki su yollarının tamiri için 3606 kuruşluk masraf tespit edilmiş, Hapishane müdürünün daveti ile keşife gelen su yolcusu tarafından hazırlanan keşif varakası uygun bulunarak, tahsisatın 1917 senesi Dahiliye bütçesinin 13. faslını teşkil eden “Hapishaneler Masârıf-ı Tamiriyyesi” tertibinden karşılanması kararlaştırılmıştır¹²⁰.

¹¹⁷ BOA, DH.MB. HPS. M, 25-26, lef 4, H. 12-09-1334.

¹¹⁸ BOA, DH.MB. HPS. M, 25-26, lef 7, H. 12-09-1334.

¹¹⁹ BOA, DH.MB. HPS. M, 25-26, lef 8, H. 12-09-1334.

¹²⁰ BOA, DH.MB. HPS, 13-37, H. 25-03-1336.

Manisa tevfikhanesinde döşeme, hela, kapı ve çatı tamiratının masrafını içeren 1919 tarihli keşif varakasında belirtilen 29.220 kuruşluk meblağa, 400 kuruş daha ilave edilerek 29.620 kuruşa tamamlanmış; bu meblağın, 1919 yılı Dahiliye bütçesinden ve hapishaneler masarîf-ı tamiriyyesi tertibinden karşılanması kararlaştırılmıştır¹²¹. Aşağıdaki tabloda bu tamiratın ayrıntıları verilmiştir.

1919 yılının başka bir döneminde Manisa hapishanesi için tahsis edilen masraf toplamı 87.512 kuruş olup, bu meblağ ait olduğu dönem itibarıyla Aydın vilayeti dahilindeki diğer bütün hapishanelerin tahsisatı olan 157.454 kuruşun %55'inden daha büyük bir orana tekabül etmektedir¹²². Tamirat için böylesine yüksek bir meblağa ihtiyaç duyulmuş olması, Manisa hapishanesinin bu tarihlerde ne kadar tamire muhtaç bir durumda olduğunu göstermesi bakımından oldukça dikkat çekicidir.

1920 sonbaharında hapishanenin su yolları son derece tamire muhtaç bir hal almış olup, 12.600 kuruş masraf ile ihale usulü üzere tamir ettirilmiştir¹²³. Yapılan inşaat ve tamiratın türü ve kullanılan malzemelerin miktar ve fiyatları aşağıdaki “keşf-i sâni defteri”nde verilmiştir.

Tablo 7: Manisa Hapishane-İ Umumi Su Yollarında İcra Kılınan Tamiratın Keşf-i Sâni Defteri¹²⁴

İnşaat veya tamirat türü	Kullanılan malzemenin						
	Adet	Ebadı			Miktarı	Birim fiyatı (kuruş)	Toplam fiyatı (kuruş)
		Boy (metre)	En (metre)	Yükseklik (metre)	Mik'ab (metre)		
Hapishane-i umumi su yollarına yerleştirilen künk	260	-	-	-	-	8,00	2080
Nisa hapishanesi su yollarına yerleştirilen künk	340	-	-	-	-	8,00	2720
Nisa hapishanesi su yollarının hafrı	-	85	0,50	0,50	21,25	30,00	637, 50
Muayyen adet su terazisinin tecdiden tamiri	5	-	-	-	-	300	1500

¹²¹ BOA, DH.MB. HPS, 163-19, lef 2, H. 05-08-1337.

¹²² Saadet Tekin-Sevilay Özkes, “Cumhuriyet Öncesi Türkiye’de Hapishane Sorunu”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 7, S. 16, (2008/Bahar-Güz), s. 191.

¹²³ BOA, DH.MB. HPS, 166-1, lef 4, H. 01-01-1339.

¹²⁴ BOA, DH.MB. HPS, 166-1, lef 1, H. 01-01-1339.

Tablo 7(devamu): Manisa Hapishane-İ Umumi Su Yollarında İcra Kılınan Tamiratın Keşf-i Sâni Defteri¹²⁵

Kale duvarındaki su deposunun tamiri	-	-	-	-	-	-	900
Künklerin yekdiğerine raptıyla su terazilerine mukteza çimento	-	-	-	-	104,15 kıyye	15	1071,25
Künklerin yerlerine vaz'la mea amele üstadiyye	-	-	-	-	-	-	3900
TOPLAM							13308, 75
Hîn-i münâkasadaki tenzilat olup minha							708,75
İ'tası lazım gelen miktar							12600

Manisa hapishanesinin tamirâtı için daha önce gönderilmiş olan 80.000 kuruş ile gerek erkek ve gerekse nisa hapishanesinin tamirâtı yapılmış ise de inşaat malzemelerinin fiyatlarındaki artıştan dolayı gönderilen para yeniden yapılacak kırk iki adet pencere çerçeve ve camlarının yaptırılmasında yetmemiş ve bunlar için 37.664 kuruşa daha ihtiyaç duyulmuştur¹²⁶. Yapılacak olan pencerelerle ilgili malzeme ve işçilik masraflarının ayrıntısı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 8: Saruhan Sancağının Manisa Kazası Hapishanesi Tamiri Masarısını Mübeyyin Tanzim Kılınan Müfredat-ı Keşf-i Evvel Defteri Sureti¹²⁷

İnşaat türü	Kullanılan malzemenin							Toplam fiyatı (kuruş)
	Boyu		Eni		Aksam-ı müşabehesi	Kemmiyeti	Birim fiyatı (kuruş)	
	Metre	Santim	Metre	Santim				
Yapılacak 42 pencere çerçevesi için gerekli çıralı kereste	5	00	00	20	26	3	7000	5460
Yapılacak 42 pencere için gerekli cam	0	45	0	43	336		50	16800
Nakliyesi					2	Araba	100	200
Üstadiyyesi					52	Amele	200	10400
Yağlı boya ve üstadiyye					21	Kıyye	180	3780
Pencereler için gerekli menteşe ile vida					168		4	772
Pencereler için gerekli mandal					126		2	352
TOPLAM								37664

¹²⁵ BOA, DH.MB. HPS, 166-1, lef 1, H. 01-01-1339.

¹²⁶ BOA, DH.MB. HPS, 166-5, lef 1, H. 04-01-1339.

¹²⁷ BOA, DH.MB. HPS, 166-5, lef 1, H. 04-01-1339.

3. YENİ BİNA KİRALAMA

Manisa hapishanesinin yetersizliği, bununla beraber ıslahat ve tamiratın gecikmesi dolayısı ile ivedi bir çözüm olarak bazı tarihlerde bina kiralanması yoluna gidilmiştir. Mesela, 1907 senesinin sonlarında hapishanenin çok kalabalık olması dolayısı ile uyuz hastalığı ortaya çıkmış, önlem alınmazsa başka salgın hastalıkların da ortaya çıkma ihtimali dikkate alınarak belediye emlakinden çarşı yakınındaki Kurşunlu Han'ın kiralanması hususu Aydın ve Cezayir-i Bahr-ı Sefid vilayetleri adliye müfettişliğinden gönderilen telgrafnamede gündeme getirilmiştir. Önemine binaen mesele derhal Adliye Nezareti tarafından Dahiliye Nezareti'ne iletilmiştir. Böylece mahpuslardan bir kısmı bu kiralanacak yeni binaya nakledilmek suretiyle izdihamın ve dolayısı ile yeni hastalıkların ortaya çıkmasının önüne geçilmek istenmiştir¹²⁸.

Yine 1911 senesi sonbaharında yeni bir bina kiralanması zorunluluğu hasıl olmuştur. Bu tarihlerde binası ancak 310 kişiyi barındıracak kapasitede olan hapishanede 580 kadar mahpusun barındırılmaya çalışıldığı ve bu izdihamdan dolayı da cünha ile mahkum bulunan 400 kişiye ait mahbusiyet hükümlerinin zorunluluktan dolayı ifa edilemeyerek icrasız bırakıldığı bunun ise suç işleme oranlarının günden güne artmasına sebep teşkil ettiği Aydın Vilayeti Müdde-i Umumiliği'nden gönderilen tahrirattan anlaşılmıştır. Bu sebepten bahis konusu mahpusların başka hapishanelere nakilleri de mümkün olmadılarından bir an önce münasip bir binanın kiralanması gerektiği Adliye Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen tahriratta ifade edilmiştir¹²⁹.

---

¹²⁸ BOA, DH.TMIK.S, 71-29, lef 6, H. 9-12-1325.

¹²⁹ BOA, DH.MB. HPS, 1-28, lef 4, H. 12-11-1329.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MAHKUMLAR, TUTUKLULAR VE HAPİSHANE PERSONELİ

1. MAHKUM VE TUTUKLULAR

Osmanlı Devleti'nde, vilâyetlerin merkez ve kazalarındaki hapisane ve tevkifhanelerde bulunan tutuklu ve hükümlülerin sayıları ve işledikleri suçların niteliği hakkında bilgi vermek için tanzim edilen defterler, XX. yüzyıl başlarına kadar Zaptiye Nezareti'ne gönderilmekteydi. 1909'dan sonra, Zaptiye Nezareti'nin kaldırılması ile bu defterler Dâhiliye Nezareti'ne gönderilmeye başlanmıştır¹³⁰. Her senenin birbirini takip eden 4 ayı sonunda Mart, Temmuz ve Teşrinisani aylarının birinci gününde yoklama cetveli adıyla düzenlenerek Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bu 4 aylık defterlerden Osmanlı hapisanelerinde mevcut mahkum ve tutukluların sayısal durumlarını ve bazı niteliklerini öğrenebilmekteyiz¹³¹.

Manisa hapisanesi için de 4 aylık yoklama cetvelleri tutulmuştur. Ancak, bu cetvellerden bazılarında ulaşılabilmektedir. Buna göre Manisa hapisane ve tevkifhanesinde 21 Temmuz 1909 tarihinde yapılan yoklamada yetmiş beşi müslim ve altısı gayrimüslim cinayetle; kırk sekizi müslim ve dördü gayrimüslim cünha ile; borçtan dolayı da bir gayrimüslim olmak üzere toplam yüz otuz dört kişinin mahkumen mahpus bulunduğu tespit edilmiştir.

Ayrıca sorgu dairesinde gözaltında bulunan altmış ikisi müslim, dokuzu gayrimüslim; cinayet mahkemelerinde muhakemeleri görülmek üzere gözaltında bulunan yüz on yedisi müslim ve yedisi gayrimüslim olmak üzere toplam yüz doksan beş tutuklunun bulunduğu tespit edilmiştir. Hem hapisane hem tevkifhanede 134 mahkum ve 195 tutukluların toplamının 329 kişiden oluştuğu tespit edilmiştir¹³².

Aşağıdaki tablolarda bu mahpus ve tutukluların sayıları ve suç kategorileri verilmiştir.

¹³⁰ Nurgül Bozkurt, "XX. Yüzyıl Başlarında Kütahya Hapisanesinin Genel Durumu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5/S.21 (2012), s. 265.

¹³¹ Güneş, *a.g.m.*, s. 75.

¹³² BOA, DH.MUI, 42-29, H. 29-11-1327.

Tablo 9: 21 Temmuz 1909 Tarihli Hapishane Yoklama Cetveli

Cinayetle mahkum mahbûsîn			Cünha ve kabahat ile mahkum mahbûsîn			Deynden dolayı			Yekün mahbûsîn
Müslim	Gayr-i Müslim	Yekün	Müslim	Gayr-i Müslim	Yekün	Müslim	Gayr-i Müslim	Yekün	
75	6	81	48	4	52	0	1	1	134

Tablo 10: 21 Temmuz 1909 Tarihli Tevkifhane Yoklama Cetveli

Mevkufinin işleri hangi dairelerde bulunduğu								Mevkufin adedi		
Cünha mahkemesinde		Cinayet mahkemelerinde		Hey'et-i ithâmiyyede		Daire-i istintâkda		Müslim	Gayr-i Müslim	Yekün
Müslim	Gayr-i Müslim	Müslim	Gayr-i Müslim	Müslim	Gayr-i Müslim	Müslim	Gayr-i Müslim			
0	0	117	7	0	0	62	9	179	16	195

Manisa hapishanesinde 1 Aralık 1909 tarihinde yapılan yoklamada ise yüz on üçü müslim ve altısı gayrimüslim cinayetle; on üçü müslim ve üçü gayrimüslim cünha ile; borçtan dolayı da iki müslim olmak üzere toplam yüz otuz yedi kişinin mahkumen mahpus bulunduğu tespit edilmiştir.

Ayrıca sorgu dairesinde gözaltında bulunan kırk biri müslim, on beşi gayrimüslim; evrakları “hey’et-i ithamiyye”ye gönderilmiş olan onu müslim üçü gayrimüslim; cinayet mahkemelerinde muhakemeleri görülmek üzere gözaltında bulunan yüz dördü müslim ve sekizi gayrimüslim; cünha derecesinde muhakeme altında bulunan üç müslim olmak üzere toplam yüz seksen dört tutuklunun bulunduğu tespit edilmiştir. Hem hapishane hem tevkifhanede 137 mahkum ve 184 tutukluların toplamının 321 kişiden oluştuğu tespit edilmiştir¹³³.

Aşağıdaki tablolarda bu mahpus ve tutukluların sayıları ve suç kategorileri verilmiştir.

¹³³ BOA, DH.MUİ, 42-29, H. 29-11-1327.

Tablo 11: 1 Aralık 1909 Tarihli Hapishane Yoklama Cetveli

Cinayetle mahkum mahbûsîn			Cünha ve kabahat ile mahkum mahbûsîn			Deynden dolayı			Yekûn mahbûsîn
Müslim	Gayr-i Müslim	Yekûn	Müslim	Gayr-i Müslim	Yekûn	Müslim	Gayr-i Müslim	Yekûn	
113	6	119	13	3	16	2	0	2	137

Tablo 12: 1 Aralık 1909 Tarihli Tevkifhane Yoklama Cetveli

Mevkufinin işleri hangi dairelerde bulunduğu								Mevkufin adedi		
Cünha mahkemesinde		Cinayet mahkemelerinde		Hey'et-i ithâmiyyede		Daire-i istintâkda		Müslim	Gayr-i Müslim	Yekûn
Müslim	Gayr-i Müslim	Müslim	Gayr-i Müslim	Müslim	Gayr-i Müslim	Müslim	Gayr-i Müslim			
3	0	104	8	10	3	41	15	158	26	184

1912 tarihi itibarıyla Manisa hapishanesi azami 350 kişi barındırabilecek genişlikte olmasına rağmen, hükümleri kesinlik kazandığı halde uzun süre uygun bir yere nakledilmeyen kürek mahkumları ve düşman saldırısına uğrayan Rodos hapishanesinden Anadolu'ya ihraç olunan mahkumlar ile ihtiyaten Bodrum hapishanesinden nakledilen mahkumlarla beraber tutuklu ve mahkum sayısı 743'e çıkmıştır. Tasavvuru bile düşünilemeyen bu izdiham hapishaneyi adeta "sefâletgâh"a çevirmiştir. Hafif suç işlemiş mahkumların yazın zorunlu olarak hapishane bahçesinde yatıp kalkmaları bir nebze de olsa bu izdihamı hafifletmekte ise de kışın mecburen koğuşlara yerleştirilmeleri gerektiğinden ciddi sorunların yaşanacağı aşikar görülmüştür¹³⁴.

Aydın vilayetindeki diğer hapishanelerle birlikte 18 Mayıs 1918'de Manisa hapishanesini de teftiş eden Dr. Poliç Bey'in raporundan elde edilen verilere dayanarak Saruhan sancağı Manisa kazasının ve sancak dahilindeki diğer kazaların hapishanelerindeki mahkum ve tutuklu sayılarını mukayese edebilmekteyiz. Buna göre Manisa kazası hapishanesi 222 mahkum ve 145 tutuklu olmak üzere toplam 367 kişi ile

¹³⁴ BOA, DH.MB. HPS, 41-48, lef 4, H. 03-04-1331.

diğer kaza hapishanelerine göre çok daha kalabalık bir tablo sergilemektedir. Turgutlu hapishanesi ile ilgili yapılmış bir çalışmada¹³⁵ bu kazaların nüfusları da belirtilerek kaza nüfusları ile bu kazaların hapishanelerindeki mahkum ve tutuklular arasında bir mukayese yapılmaya çalışılmıştır. Bahis konusu çalışmaya göre 1914 yılı nüfus verileri dikkate alınarak Manisa kazası ile Saruhan sancağı dahilindeki diğer kazaların nüfusları ile hapishanelerindeki mahkûm ve mevkûfların sayıları arasındaki fark şu şekilde idi:

Tablo 13: 1918 Yılında Saruhan Sancağı'na Bağlı Kazaların Nüfusu ile Mahkûm ve Mevkûfların Sayıları

Kaza Adı	Nüfus	Mahkûm	Mevkûf	Mahkum ve Mevkûfların Toplam Sayısı
Manisa	114.076	222	145	367
Turgutlu (Kasaba)	37.941	21	9	30
Soma	22.475	61	47	108
Salihli	30.862	33	30	63
Alaşehir	36.844	32	76	108
Akhisar	38.702	36	30	66
Kula	35.250	22	10	32
Gördes	37.846	10	15	25
Demirci	34.590	-	-	-

Yukarıdaki tabloya göre kazaların nüfusları ile mahkum ve tutukluların sayıları mukayese edildiğinde en yüksek oranın Soma kazasına ait olduğu; daha sonra da sırası ile Manisa, Alaşehir, Salihli, Akhisar, Kula, Turgutlu ve Gördes olarak sıralandığı görülmektedir. Demirci kazasında ise herhangi bir mahkum ve mevkuf kaydı bulunmamaktadır¹³⁶.

1.1. MAHKUM VE TUTUKLULARIN SUÇ PROFİLİ

1 Aralık 1909 tarihinde yapılan teftişte Manisa hapishanesindeki tutukluların büyük bir kısmının cebren ırza tecavüz ve kız kaçırmak gibi suçlardan dolayı tevkif oldukları tespit edilmiştir¹³⁷. Ayrıca mahkeme azasının istifa etmelerinden dolayı bu

¹³⁵ Zafer Atar, "20. Yüzyıl Başlarında Turgutlu Hapishanesinin Genel Durumu", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 9, S.1 (Mart 2011), ss. 87-102.

¹³⁶ Atar, *a.g.m.*, s. 96-97.

¹³⁷ BOA, DH.MUİ, 39-29, H. 19-11-1327. 1911-1912 tarihlerine ait "Vukuat-ı Cınaiye Cetvelleri"ne yansıyan veriler de bu durumu teyid etmektedir. Nitekim bu cetvellere göre bu tarihlerde Aydın vilayeti içerisindeki dağılıma bakıldığında İzmir'de 26, Aydın'da 11, Denizli'de 15, Saruhan'da 40 ve Menteşe sancağında 7 kız kaçırma vakası olduğu görülmektedir. Saruhan'da meydana gelen vaka sayısı, Denizli, Menteşe ve Aydın sancaklarında meydana gelen vaka sayılarının toplamından daha da fazladır. Aynı şekilde tecavüz vakalarında da Saruhan sancağının başı çektiği görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz., Fatih Öztop, *II. Meşrutiyet Döneminde Aydın Vilayetinde Sosyal Yapı ve Adli Vaziyet (1908-1916)*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2014, s.115, 124.

tür suçları işleyenlerin korkutulmasından ibaret bulunan kanunun uygulanmasında yavaş davranılması sebebiyle suçluların öldüğü ortaya çıkmış olup bu türden suçlar ile zanlı ve tutuklu olanların süratle takip edilerek cezalandırılmaları gerektiği Mülkiye Müfettişliği'nden gönderilen raporda beyan edilmiştir¹³⁸.

1911-1912 yıllarında Aydın vilayeti dahilinde Saruhan sancağının nüfusa oranla en çok cinayet vakasının meydana geldiği yer olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle de Manisa merkez kazasının bu hususta başı çektiği dikkate alındığında ve bu suçları işleyenlerin çoğunluğunun Manisa hapisanesinde mahpus oldukları düşünülecek olursa, mahkumların suç profili bağlamında cinayet suçunun da önemli bir yer teşkil ettiği söylenebilir¹³⁹.

1.2. HAPİŞANEDE ÇIKAN OLAYLAR

Manisa hapisanesinin, gereğinden fazla kalabalık olması, gardiyan sayısının yetersiz olması ve mahkumların ihtiyaçlarının karşılanması hususundaki bir takım yetersizlikler vb. sebeplerden dolayı hapisanede bazı ölüm ve yaralanmalarla sonuçlanan olaylar yaşanmıştır. Bazen de bu olaylar isyan boyutunda kendisini göstermiştir.

Manisa Polis Komiserliği'nden Aydın Vilayeti Serkomiserliği'ne ve oradan da Zabtiye Nezareti'ne gönderilen 7 Şubat 1891 tarihli jurnal suretinden anlaşıldığı kadarıyla, hapisanede bulunan mahkumlar, 28 Ocak 1891 tarihinde saat on iki sıralarında kendilerine verilen ekmeğin esmer olduğunu beyan ederek aç kaldıklarından bahisle bir araya gelerek bağırmaya başlamışlar. Bütün pencerelerin camlarını kırdıktan sonra demir kapılarını da kırmaya kalkışmışlar, uyarılara da uymayarak iç damların (koğuşların) kapılarını kırarak avluya çıkmışlardır. Bunun üzerine gece saat birde jandarmalar tarafından açılan ateşten dolayı tutuklulardan Baba köylü Kör Ahmed sol kolundan, Akkocalı köyünden Kör Osman sağ kolundan, Tireli İstilya sağ dirseğinden, Yunddağı'nın Demirci köyünden Ramazan sol kolundan ve Koldereli Penayot arkasından yaralanmıştır. Yapılan tahkikat neticesinde bütün koğuşların kapılarının açık ve kilitlerinin kırılmış olmasına ve 2. Cinayet Tevkifhanesi'nin penceresinin kırılmış olmasına rağmen hiçbir tutuklunun firarına meydan verilmemiştir¹⁴⁰.

¹³⁸ BOA, DH.MUİ, 39-29, H. 19-11-1327.

¹³⁹ Öztop, *a.g.t.*, s. 81.

¹⁴⁰ BOA, Y. MTV, 47-190-3, H. 27-06-1308.

13 Haziran 1907'de hapishanedeki mahpuslar arasında çıkan kavgada öldürme ve yaralama hadisesi meydana gelmiş, olayların büyümesine fırsat verilmeden derhal askerler tarafından müdahale edilerek hapishane abluka altına alınmıştır¹⁴¹.

Saruhan Mutasarrıfı tarafından Adliye Nezareti'ne gönderilen 11 Kasım 1912 tarihli tahriratta, Manisa hapishanesinin beşinci koğuşunda mahpuslar arasında çıkan kavgada birisi ağır, ikisi hafif olmak üzere üç mahpus yaralanmıştır. Olayın sebebi araştırıldığında olayın, izdihamdan dolayı ortaya çıkan yatak kavgasından kaynaklandığı anlaşılmıştır. En fazla 350 kişiyi barındıracak kapasitede, sağlık koşulları hiç de uygun olmayan, çürük bir binada 784 kişinin her bir 15-20 kişilik koğuşta 90'dan fazla kişinin balık istifi gibi barındırılmaya çalışılması, yatmak şöyle dursun ayak uzatmanın bile mümkün olamayacağı bir yerde böyle hadiselerin kaçınılmaz olacağı muhakkaktır. Daha ciddi çatışmaların çıkmasına meydan vermemek için mahkumlardan bir kısmının; hiç olmazsa 150'sinin diğer Anadolu vilayeti hapishanelerine nakillerine müsaade edilmesi Saruhan Mutasarrıflığı tarafından Adliye Nezareti'ne arz edilmiştir¹⁴².

Hapishanede çıkan bu tür olayların, gardiyan sayısının yetersizliği ile birlikte gardiyanların maaşlarının azlığı dolayısı ile vazifelerini suistimal etmelerinden kaynaklandığı da tahmin edilmektedir. Nitekim yukarıda bahsi geçen olaylarla irtibatlı olarak, ateşli ve kesici silahların hapishaneye girtilmesinde gardiyanların dahil olma ihtimali dikkate alınarak bunların 150 kuruş olan maaşlarının 200 kuruşa çıkarılması, böylece vazifelerini suistimale tevessül etmelerinin önüne geçilebileceği Manisa Jandarma Taburu Kumandanlığı tarafından ifade edilmiştir¹⁴³.

18 Haziran 1913 tarihinde Manisa hapishanesindeki tutuklular arasında ağız dalaşı ile çıkan kavgada 15 seneye mahkum Alaşehirli Hüseyin isminde birisi öldürülmüş, iki kişi de hafif yaralanmıştır. Yapılan tahkikat neticesinde kavganın şahsi husumetten kaynaklandığı, maktul Alaşehirli Hüseyin'in, Selimşahlar köyünden 15 seneye mahkum Nuri ve Manisa'dan keza 15 seneye mahkum Kasabın Osman ve Buldan'ın Günlü köyünden idama mahkum İbrahim isimli şahıslar tarafından katledildiği; hafif yaralıların da 15 seneye mahkum Asker Mustafa ve Çerkes Abdullah isimli şahıslar tarafından yaralandıkları tespit edilmiştir¹⁴⁴.

¹⁴¹ BOA, Y.PRK.ASK. 247-22, H. 21-04-1325.

¹⁴² BOA, DH.MB. HPS, 41-48, lef 10, H. 03-04-1331.

¹⁴³ BOA, DH.MB. HPS, 89-9, lef 2, H. 13-10-1331.

¹⁴⁴ BOA, DH.MB. HPS, 148-35, H. 23-07-1331.

1.3. FİRAR TEŞEBBÜSÜ

Manisa hapishane binasının sağlam ve güvenli olmaması, derme çatma eski yapılardan oluşması, ve gardiyan sayısının yetersizliği gibi amillerden dolayı zaman zaman hapishaneden firar etmek isteyen şahıs ve gruplar olmuştur. Ayrıca sağlık ve yaş başta olmak üzere mahkumların temel bazı ihtiyaçlarının karşılanamaması da bu firar teşebbüslerinde etkili olmuştur. Buna ilaveten bazı mahkumlar da Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya savaşına girdiği bir süreçte bunu fırsat bilerek, güya vatanı savunmak adına cepheye gönderilmek maksadıyla hapishaneden kurtulup, sevk esnasında kaçmaya teşebbüs etme uyanıklığını göstermiştir. Belgelerden tespit edildiği kadarıyla hapishanede gerçekleşen bazı firar eylemlerine karışan mahkumlar ve eylemleri özet olarak şu şekildedir:

Manisa hapishanesinden tespit edilen ilk firar hadisesi 1891 yılının Ocak ayında gerçekleşmiştir. Firari mahkumlar mahalli yetkililerin takibatı sonucunda kısa sürede yakalanmış, bu esnada kaçan mahkumlardan beş altı kişi yaralanmıştır¹⁴⁵.

23 Temmuz 1908 tarihli bir belgeye göre, Manisa hapishanesinden daha önce firar edip yakalanması için takip edilen Kıbtî Salih Çavuş'un başına topladığı bazı şahıslarla çete oluşturduğu ve eşkıyalık faaliyetlerinde bulunduğu tespit edilmiştir. Salih Çavuş ve arkadaşlarının yakalanması için Vilayet Jandarma Kumandanlığı ile birlikte Kaymakam Mehmed Bey'in girişimleri ile firari şaki Salih Çavuş ve bir adamı ölü olarak, Giritli Osman, Laz Hüseyin ve Rodoslu Kasti isimlerindeki üç adamı da sağ olarak ele geçirilmiştir¹⁴⁶.

Saruhan Müdde-i umumi Muavinliği'nden Manisa livası mutasarrıflığına verilen 13 Ekim 1912 tarihli müzekkerede; hapishanenin harici koğuşlarından birisinin duvarının gece vakti mahkumlar tarafından delinerek firara teşebbüs edildiği haberi üzerine inceleme başlatılmıştır. Yapılan incelemeler neticesinde Bodrum ve Rodos'tan nakledilen altı Arap ve bir Rum, kaldıkları "dip koğuş" adı verilen odanın bahçe tarafındaki duvarı delmeye çalıştıkları tespit edilmiş, derhal muhafız jandarmalar tarafından yakalanmışlardır¹⁴⁷.

---

¹⁴⁵ Adak, *a.g.t.*, s. 75.

¹⁴⁶ BOA, DH.TMIK.M, 273-41, H. 23-06-1326.

¹⁴⁷ BOA, DH.MB. HPS, 41-48, lef 4, H. 03-04-1331.

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya savaşına girmesinden sonra diğer bazı hapisanelerde¹⁴⁸ olduğu gibi Manisa hapisanesinde bulunan mahpus ve tutuklulardan da savaşa katılma talepleri gelmiş¹⁴⁹, ancak bunların aslında amaçlarının vatan toprağını savunmak değil fırsattan istifade ederek firar etmek olduğu daha sonra anlaşılmıştır¹⁵⁰.

1.4. NAKİLLER

Manisa Hapishanesinde izdihamdan, tahsisatın işeye yetersizliğinden ve bazı mahkumların serkeşane hareketlerde bulunmalarından dolayı zaman zaman mahkumlardan bir kısmının başka hapisanelere nakledilmeleri gündeme getirilmiştir.

19 Nisan 1888 tarihli belgeye göre, Manisa hapisanesinde serkeşane hareketlerde bulunan 27 mahpusun Aydın vilayeti veya diğer vilayet hapisanelerinden birisine nakilleri hakkında Vilayet İstînâf Müddeiumumiliği'nden bildirimde bulunulmuş ancak bir cevap alınamamıştır. Aciliyeti üzerine durum vilayet tarafından telgrafla Adliye Nezareti'ne bildirilmiş ancak alınan cevapta mahkumiyeti kesinleşmeyenlerin buldukları hapisanelerden başka bir yere nakillerinin caiz olamayacağı; bu gibi mahkumların yerlerinde kalmaları dahi mahzurlu olduğundan bunlardan en şerir olanlarının vilayet hapisanelerine nakillerinde beis olmadığından bunların hakkındaki hükümler kesinleşince merkez vilayet hapisanesine nakil olunmak üzere şimdilik buldukları hapisanede muhafazasına itina kılınması istenmiştir¹⁵¹.

29 Ağustos 1889 tarihli belgeye göre, Saruhan Müddeiumumiliği'nden Adliye Nezareti'ne gönderilen telgrafname ile Manisa hapisanesinin izdihamından ve tahsisatın işeye yetersizliğinden dolayı mevcut mahpuslardan 30 tanesinin İzmir hapisanesine nakline müsaade istenmiştir¹⁵².

1912 yılı itibarıyla azami 352 kişiyi barındıracak kapasitede olan Manisa hapisanesinde mahkum sayısı hapisanenin kapasitesinin çok üstüne çıkarak 760'a kadar ulaşmış olduğundan bu izdihamı azaltabilmek için cinayet suçundan mahkum olanlar haricinde hafif suçlardan hüküm giymiş olanların başka hapisanelere nakilleri düşünülmüştür¹⁵³. Önce mevcut mahkumlardan mahkumiyetleri kesinleşen 150 kadarının Konya ve Ankara hapisanelerine nakilleri düşünülmüş ancak buralarda da izdiham sebebiyle nakil kabul edilemeyeceği anlaşılmıştır. Bunun üzerine 100 kadar

¹⁴⁸ Burada kast edilen Ankara, Konya, Bursa vilayetleri ile Karasi livası hapisaneleridir.

¹⁴⁹ BOA, DH.EUM.3.Şb, 6-48, H. 13-08-1333.

¹⁵⁰ BOA, DH.EUM.3.Şb, 13-78, H. 19-07-1334.

¹⁵¹ BOA, DH.MKT, 1502-13, H. 7-08-1305; BOA, DH.MKT, 1493-76, H. 27-06-1305.

¹⁵² BOA, DH.MKT, 1652-86, H. 02-01-1307.

¹⁵³ BOA, DH.MB. HPS, 41-48 H. 03-04-1331.

mahpusun mümkünse Aydın vilayeti merkez hapisanesine veya vilayet dahilindeki diğer liva hapisanelerine dağıtılması, bu hususta ilgili hapisanelerin kabul etmemeleri ihtimali dikkate alınarak gerekli tedbirlerin biran önce alınması hususu Adliye Nazırı namına müsteşar tarafından Dahiliye Nezareti'ne bildirilmiştir¹⁵⁴. Daha sonra ise bunların kaza hapisanelerine nakilleri öngörülmüştür. Bu bağlamda 20 mahkumun Bayındır kazası hapisanesine nakledilmesi Aydın vilayetinden gönderilen 26 Eylül 1912 tarihli tahriratla beyan edilmiş ise de, cinayet suçundan mahkum olanların kaza hapisanelerine nakillerinin caiz olmayacağı gerekçesiyle kabul edilmemiştir. Diğer kaza hapisaneleri de dışarıdan gelecek mahpusları barındıracak durumda olmadıklarından, Manisa'da münasip yerler tespit edilerek kiralanması yoluna gidilmiştir¹⁵⁵.

Manisa hapisanesindeki bazı mahpusların münferid nakil taleplerinde buldukları da anlaşılmaktadır. Bu taleplerden birisi hırsızlık suçundan dolayı İzmir Divan-ı Harb-i Örfi'sinden mahkumen Manisa hapisanesinde tutuklu olan Antalyalı Süleyman oğlu İbrahim isimli şahıs tarafından yapılmıştır. İbrahim, nakil masrafının kendisi tarafından karşılanmak üzere geri kalan mahkumiyet süresini memleketine yakın olan Burdur hapisanesinde tamamlamak için Aydın valiliğine bir dilekçe vermiş ancak Adliye Nezareti'nden gönderilen cevapta mahkumların ancak zorunlu durumlarda nakil edilmelerinin söz konusu olduğu, böyle bir gerekçe ile lüzumsuz yere jandarmayı meşgul etmenin uygun olmayacağı ifade edilmiştir¹⁵⁶.

Bir diğer nakil talebi de yine İzmir Divan-ı Harb-i Örfi'si tarafından bir buçuk seneye mahkum edilerek Manisa hapisanesinde tutuklu olan Kasaba (Turgutlu) kazasının Gökkaya köyü ahalisinden Mehmed oğlu Mehmed ile Abdullah oğlu Yusuf tarafından verilen dilekçe ile yapılmıştır. Bu şahıslar aileleri Kasaba kazasından Manisa'ya gelip gidemediklerinden nakliye masrafları kendileri tarafından karşılanmak üzere geri kalan beşer aylık mahkumiyet sürelerini Kasaba hapisanesinde geçirebilmeleri için müsaade edilmesi talebinde bulunmuşlardır. Aydın valisi tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda bu hususta bir mahzur olmadığı ifade edilmiştir. Adliye Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen cevapta ise cünha mahkumlarının vilayet dahilindeki bir hapisaneden diğerine nakillerinin esasen İstinaf Müddeiumumiliği'ne ait olmasından dolayı meselenin Aydın İstinaf

¹⁵⁴ BOA, DH.MB. HPS, 41-48, lef 8, H. 03-04-1331.

¹⁵⁵ BOA, DH.MB. HPS, 41-48 H. 03-04-1331.

¹⁵⁶ BOA, DH.MB. HPS, 106-21, H. 25-11-1334.

Müddeiumumiliği'ne tebliğ edilmesi gerektiği ifade edilmiştir¹⁵⁷. Bahis konusu nakil talebinin Aydın İstinaf Müddeiumumiliği'nce uygun görülüp görülmemesi hakkında herhangi bir bilgiye rastlanamamıştır.

Yukarıdaki her iki nakil talebinde dikkat çeken husus, hemen hemen aynı gerekçelerle talep edilmelerine rağmen bir önceki talebin kabul görmesi, diğerinin valilik tarafından uygun görülmesine rağmen İstinaf Müddeiumumiliği'nin yetkisine havale edilmesidir. "...cünha mahkumlarının vilayet dahilinde bir hapishaneden diğerine nakilleri esasen İstinaf Müddeiumumiliği'ne aid olmasına mebnî" ifadesinden anlaşıldığı kadarı ile suçun türü ve nakl edilecek hapishanenin aynı vilayet dahilinde olup olmaması burada belirleyici unsur olmalıdır.

1919'da Batı Anadolu'da ortaya çıkan Yunan işgali ve Kuva-yı Milliye askerlerinin müdahalesi ile mahkumların bir yerden bir yere nakledilmeleri risk oluşturmaya başlamıştır. Yunan işgali altındaki bölgelerde mahkumların bir yerden bir yere sevki yasak olmasına rağmen bazı kumandanların bu yasağa riayet etmemeleri¹⁵⁸, Kuva-yı Milliye askerlerinin nakil esnasında mahkumları serbest bırakmaları¹⁵⁹ gibi durumlarla karşılaşmıştır.

1.5. AF TALEPLERİ

Manisa hapishanesindeki mahkumlar tarafından zaman zaman af talepleri de gelmiştir. Bunların bir kısmı mahkumiyetlerinin üçte ikisini tamamladığını, bir kısmı çok yaşlanmış olduğunu gerekçe göstererek, bir kısmı da herhangi bir gerekçesi olmaksızın padişaktan af edilmelerini talep etmişlerdir.

10 Eylül 1888 tarihinde Manisa hapishanesinde bulunan 32 mahkum, Mabeyn-i Hümayun Başkitabet Dairesi'ne yazdıkları Arapça bir dilekçe ile, mahkumiyetlerinin üçte ikisini tamamladıkları, hatta içlerinde on beş seneye mahkum olup da on iki senedir mahpus olanlar olduğu halde hükümlerinin Mahkeme-i Temyiz'den henüz

¹⁵⁷ Benzeri bir uygulama için bkz., BOA, DH.MB. HPS, 106-25, H. 27-01-1335. Belgede yine İzmir Divan-ı Harb-i Örfi'si tarafından üç seneye mahkum edilerek Manisa hapishanesinde tutuklu olan Bozdoğanlı Mustafa oğlu İbrahim ve arkadaşı Murad oğlu İbrahim isimli şahısların ailelerinin yardımlarından mahrum oldukları gerekçesiyle Aydın hapishanesine nakil taleplerinin aynı şekilde Aydın İstinaf Müddeiumumiliği'ne tebliğ edilmesi gerekliliği ifade edilmiştir.

¹⁵⁸ BOA, DH.MB. HPS, 107-30, lef 5, H. 19-05-1338. Katil suçundan zanlı Süleyman ve arkadaşlarının Yunan işgali altındaki bölgelerde mahkumların bir yerden bir yere sevki yasak olmasına rağmen Soma Mıntika Kumandanlığı'nın muvafakatı ile bazı tutukluların liva tevkifhanesine nakillerine müsaade edilmiştir.

¹⁵⁹ BOA, DH.MB. HPS., 107-30, lef 5, H. 19-05-1338. Fiil-i şeni' suçundan dolayı Soma kazası hapishanesinde tutuklu olan Hüseyin ve arkadaşları Manisa tevkifhanesine nakil olunurlarken Kuva-yı Milliye askerleri tarafından serbest bırakılmışlardır.

tasdik edilmemiş olduğunu ifade ederek padişah tarafından af talebinde bulunmuşlardır¹⁶⁰.

Bir mera meselesinden çıkan yaralama olayından dolayı üç sene müddetle kürek cezasına mahkum olan maliye tahsildarlarından Çerkez İlyas isimli şahıs hapishanede bulunan bütün mahpuslar adına padişahın cülusu münasebetiyle af talebinde bulunmuş, ancak bu talep, affi gerektirecek bir sebebe müstenid olmadığı gerekçesiyle kabul edilmemiştir¹⁶¹.

Katl suçundan dolayı 15 sene kürek cezasına mahkum edilerek Manisa hapishanesinde mahpus Suriye vilayetinin Duma kazasına bağlı Salbon köyü ahalisinden Mehmed bin Salih Murad isimli şahıs, 75 yaşında¹⁶² olduğunu beyan ederek cezasının geri kalan müddetinin affedilmesi talebinde bulunmuştur. Yapılan incelemeler neticesinde bahis konusu şahsın hem yaşlı, hem de “ıslah-ı nefis” olduğu dikkate alınarak af talebi uygun görülmüştür¹⁶³.

1.6. MAHKUMLARIN İHTİYAÇLARININ KARŞILANMASI

1897 yılı itibarıyla Manisa hapishanesine ilaç parası ile birlikte 85820 kuruş tahsis edilmişti. 13 Mart 1897'den 12 Haziran 1897'ye kadar (üç ay) bu meblağın 44300 kuruşu harcanmış, geriye kalan 41400 küsür kuruşun sene sonuna kadar ortaya çıkacak masraflara kifayet edemeyeceği anlaşılmıştır. Yani Manisa hapishanesi için tahsis edilen ödeneğin yaklaşık yarısı 3 ay içerisinde harcanmıştır. Bu durumda geriye kalan meblağın (41400 kuruş) 9 ay içinde ortaya çıkacak masraflara kifayet etmeyeceği aşikar olduğundan Saruhan Sancağı İdare Meclisi tarafından tahsisata zam yapılması talep edilmiş ancak, yapılan yazışmalar sonucunda olumsuz cevap alınmıştır¹⁶⁴.

Hapishane tahsisatının yetersizliği aşikar olmakla beraber bu bağlamda en dikkat çeken husus mahkumların en temel ihtiyacı olan ekmeğin bile karşılanamamasıdır. Nitekim 21 Temmuz 1909 tarihinde yapılan teftiş neticesinde hapishanede bulunan toplam 329 mahkum ve tutukludan 175 kişiye üç gündür tayinat verilmediğinden aç ve sefil kaldıkları tespit edilmiştir¹⁶⁵.

Mahkumların ekmeğin ihtiyacının karşılanmasında Aydın vilayeti muhasebesi tarafından iki alternatif sunulmuş; bunlardan birisi Aydın vilayeti genelinde ihtiyaç

¹⁶⁰ BOA, Y.MTV, 35-13-1, H. 04-01-1306.

¹⁶¹ BOA, DH.H., 13-56, H. 16-06-1330.

¹⁶² Bir başka belgeye göre 87 yaşında. Bkz, BOA, DH.H., 69-3, H. 26-10-1330.

¹⁶³ BOA, İ..AZN, 110-13, H. 15-03-1331.

¹⁶⁴ BOA, DH.TMIK.S, 17-30, lef 3, H. 8-10-1315.

¹⁶⁵ BOA, DH.MUI, 42-29, H. 29-11-1327.

duyulan 170.828 kuruşun sarfına müsaade edilmesi, diğeri de mevcut mahpusların mensup oldukları köy ve kasabalardan harman mevsiminde buğday ve arpa gibi mahsullerden ianeten zahire toplattırılıp satılarak elde edilen gelire mahpusların iaşesine harcanması idi. Bunlardan ikincisi tasvip edilmemiş, böyle bir uygulamanın devletin şanına yakışmayacağı düşüncesi ile kabul edilmemiştir¹⁶⁶.

Hapishanede yaşanan ekmek sıkıntısının bu tarihte ekmeğin fiyatının artmasından ve daha önce yalnız mahpuslardan muhtaç olanlara verilen tayinatın bu sene bütün mahkumlara verilmesinden kaynaklandığı, bu durumun yalnız Manisa hapishanesine özgü olmayıp Bodrum hapishanesinde daha belirgin olmak üzere Aydın vilayeti hapishanelerinin hemen hepsinde görüldüğü Aydın Valisi tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen tahriratta ifade edilmiştir¹⁶⁷.

Sağlık koşulları zaten iyi olmayan hapishanede mahkumların kişisel temizliklerini yapabilmeleri açısından da sorunlar yaşanması kaçınılmazdı. Mahkumların banyo ihtiyaçlarının giderilmesi için hapishane içerisinde bir hamam bulunmasına rağmen bu hamam müzayede ile kiraya verilmiş olduğundan mahkumlar tarafından “istihâm ücreti” adı ile bir ücret ödenerek kullanılabilirdi. Esas itibarıyla bir gasilhaneden ibaret olan bu hamamda mahpuslar gaz tenekelerinde ısıttıkları su ile burada yıkandıkları halde kendilerinden ücret talep edilmesi doğru bulunmamış, gasilhanenin kiraya verilmesinden vaz geçilmiştir¹⁶⁸.

Mahkumlar içerisinde maddi durumu iyi olmayanlara ilaç yardımı da yapılmakta idi. Nitekim Manisa Gureba Hastahanesi'nde tedavi edilen mahpusların ilaç parasından hastanenin R. 1329 yılı sonuna kadar (M. 13 Mart 1914) talebi olan 6.403 kuruş 10 paranın ödenmesi Saruhan Mutasarrıflığı'ndan bildirilmiştir. Hapishaneler Mualecat-ı Osmani tertibinden 1914 senesi için verilen tahsisat tamamen harcanarak bakiyye kalmamış olduğundan bahsi geçen meblağ ile diğer livalar için tahakkuk eden 6.000 kuruş civarındaki hapishaneler ilaç masrafının ödenmesi kapsamında 1914 senesi bütçesinde 12.000 kuruşluk bir havalenamenin 1914 senesi bitmeden evvel gönderilmesinin lazım geleceği Aydın vilayeti muhasebesi tarafından ifade olunmuştur¹⁶⁹.

¹⁶⁶ BOA, DH.TMIK.S, 17-30, lef 3, H. 8-10-1315.

¹⁶⁷ BOA, DH.TMIK.S, 17-30, lef 3, H. 8-10-1315.

¹⁶⁸ BOA, BEO, 3763-282182, H. 04-06-1328.

¹⁶⁹ BOA, DH.MB. HPS, 55-74, lef 2, H. 17-05-1332.

1917 yılında hapishanedeki hastalar için hapishane bünyesinde altışar yataklı iki oda tahsis edilmiş ve bu odaların tefrişi için gerekli eşya ve malzeme tedarik etmek üzere icap eden 25.564 kuruşluk keşif defteri hazırlanarak havalenamesinin celbi liva mutasarrıflığından Dahiliye Nezareti'ne bildirilmiştir¹⁷⁰.

1916 Temmuzunda Manisa hapishanesi ve tevkifhanesinde kolera hastalığı zuhur etmiş, mahpus ve tutuklular kordon altına alınmış olmalarından dolayı Temmuz yoklaması tam olarak yapılamamıştır¹⁷¹. Ancak hastalığa karşı alınan fenni tedbirler neticesinde 15 gün içerisinde hastalık tamamen bertaraf edilmiştir¹⁷².

2. HAPİSHANE PERSONELİ

Manisa hapishanesi, çok kalabalık bir mahpus ve tutuklu nüfusu barındırmasına rağmen yönetimi ve güvenliği açısından yeterli sayıda personele sahip değildi. Belgelerden anlaşıldığı kadarı ile bir müdür, bir katip ve sayısı dönemine göre 11 ile 18 arasında değişen gardiyanlardan oluşmaktaydı. Hapishane personelinin mahpus ve tutuklu sayısı karşısında yetersiz kalması bir tarafa ihtiyaç duyulmasına rağmen maaşı az bulunarak müdürlük ve gardiyanlık mesleğine rağbet edilmemesi personel istihdamı noktasında sorun oluşturmaktaydı. İstenilen vasıfta müdür¹⁷³ ve gardiyan bulunamaması da ayrı bir sorun teşkil etmekteydi. Bunun için hapishane personelinin maaşlarının artırılarak cazip hale getirilmesine çalışılmış ancak tam anlamıyla istenilen sonuç alınamamıştır¹⁷⁴.

Hapishanenin idaresine kadir bir müdür bulunmadığından bazen baş gardiyanın müdürlük görevine getirilmesi, bazen istifa eden bir müdürün yerine liyakatli yeni bir müdür bulunamaması bu anlamdaki sorunları göz önüne sermektedir. Nitekim 1913'te Manisa hapishanesi müdürü Mehmet Efendi'nin istifasından sonra, 400 kuruşluk müdür maaşını az bulup müdüriyete kimsenin talip olmaması ve Bodrum hapishanesinin tahliyesi üzerine burada vazifelendirilen 500 kuruş maaşlı gardiyanların redif hizmeti kapsamında silah altına alınma daveti üzerine gardiyanlığı bırakmaları, hapishanenin yönetimi ve güvenliğinin sağlanması noktasında sorunlar ortaya koymuştur. Zaman

¹⁷⁰ BOA, DH.MB. HPS, 13-21, lef 3, H. 27-02-1336. Bu iki odanın tefrişi için gerekli eşya ve malzemelerin listesi için bkz., DH.MB. HPS, 13-21, lef 2.

¹⁷¹ BOA, DH.MB. HPS, 75-49, lef 2, H. 14-03-1335.

¹⁷² BOA, DH.MB. HPS, 75-49, lef 4.

¹⁷³ Cinayet suçundan 3 seneye mahkum edilmiş bir şahsın dahi müdür tayin edilmesi bu anlamda oldukça dikkat çekicidir. Nitekim 14 Temmuz 1913 tarihli belgeye göre bu tarihlerde önce 15, daha sonra da cinayet suçundan hüküm giyerek 3 seneye mahkum edilen Mehmed Efendi isimli şahıs Manisa hapishanesine müdür olarak atanmış ancak bu nitelikte bir şahsın böyle bir göreve getirilmesinin caiz olmayacağı için azl edilerek yerine uygun birisinin atanması talep edilmiştir. Bkz., BOA, DH.MB. HPS, 88-18, H. 09-08-1331.

¹⁷⁴ BOA, DH.MB. HPS, 85-52, H. 25-03-1330.

içerisinde üç misline çıkan mahpus sayısına rağmen gardiyan sayısının bu oranda artırılmaması; 14 gardiyanla hizmet verilmeye devam edilmesi de hapishanede ortaya çıkan sorunların sebeplerinden birisi olmuştur.

Saruhan Müddeiumumi Muavinliği'nden Manisa Livası Mutasarrıflığı'na gönderilen 13 Ekim 1912 tarihli müzekkerede bu sorunların çözümlenebilmesi için yapılması gereken şeyler şu şekilde sıralanmıştır:

1. Rodos ve Bodrum'a nakledilen mahkumlarla beraber hükümleri kesinlik kazanmış olan ağır kürek mahkumlarından en az 150 mahkumun Anadolu vilayeti dahilindeki hapishanelerine nakledilmesi,

2. 750 mahpusun barındığı bir hapishane müdürüne 400 kuruş gibi düşük bir maaş tahsis edilmesi, müdürlük yapabilecek özelliklere sahip bir şahsın böyle bir göreve talip olmamasına sebep teşkil ettiğinden, müdüriyet maaşının daha cazip bir rakama yükseltilmesi; hiç olmazsa 600 kuruşa çıkarılması, kalemiye görevini yerine getiren katip maaşının da 400 kuruşa çıkarılması,

3. 14 adet gardiyanın hapishane işlerine ve iç güvenliğini sağlamaya yeterli olmayacağı aşikar olduğundan mahpus sayısına oranla sayılarının artırılması,

4. Hapishane tayinatının yetersizliği dolayısı ile ortaya çıkacak olumsuzlukların bertaraf edilmesi için bir an önce gerekli tedbirlerin alınması¹⁷⁵.

Yukarıda bahsedilen hususlardan bazılarının dikkate alınarak sorunların halledilmeye çalışıldığı ilgili makamlar arasındaki bazı yazışmalardan anlaşılmaktadır. Hapishane müdürü ve görevlilerinin maaşlarının artırılması ile gardiyan sayısının artırılması haricindeki meseleler öncelikle yazışmalara konu olmuştur. Ancak ileride de temas edileceği üzere bütün bu teşebbüsler kâğıt üzerinde kalmış, somut çözümler ortaya konulamamıştır.

2.1. HAPİSHANE MÜDÜRLERİ

Boşalan hapishane müdürlüklerine açılan imtihanla yeni müdür tayin edilmekteydi. Hapishane müdürlerinin yeterli derecede ceza kanununa vakıf, yönetici tecrübe ve kabiliyetine sahip, iyi ahlak sahibi ve dürüst kişiler arasından yapılan imtihanla seçilmesi esas idi¹⁷⁶.

Manisa hapishanesinde görev yapan müdürlerin yukarıda bahsedilen özelliklere çok da uygun oldukları söylenemez. Zira belgelerde adı geçen müdürlerin görev

¹⁷⁵ BOA, DH.MB. HPS, 41-48, lef 4, H. 03-04-1331.

¹⁷⁶ BOA, DH.MB. HPS, 85-52, H. 25-03-1330.

ihmalinden¹⁷⁷ katillige¹⁷⁸ kadar bir takım suçlarla görevden alındıklarına şahit olmaktadır. Bununla birlikte haksız yere görevden alınıp, tekrar göreve iadesini isteyen hapisane müdürleri de mevcuttu¹⁷⁹.

İhtiyaç duyulmasına rağmen hapisane müdürlüğüne, maaşının azlığından dolayı rağbet edilmemesi, ister istemez müdürlükte aranan bazı kriterlerin göz ardı edilmesine sebep teşkil ettiğini tahmin ediyoruz. Daha önceden müdürlük yapmış olmak, başka bir ifade ile tecrübeli olmak yeterli bir kriter olarak değerlendirilmekte idi. Nitekim 10 Ekim 1891 tarihli bir belgeye göre Murad isimli bir şahıs “hidemat-ı sâbıkasından ve zarûret hâlimden bahsederek” Manisa hapisanesi müdürlüğüne görevlendirilmesi talebiyle bir dilekçe takdim etmiştir¹⁸⁰. Şahsın müracaatı, daha önceden birkaç sancak hapisanesinde müdürlük yapmış olması dolayısı ile hapisane yönetiminde tecrübeli olduğu dikkate alınarak kabul edilmiştir¹⁸¹.

2.2. GARDİYANLAR

Gardiyanlar, okuyup yazmaya muktedir ve mümkün ise askerlik mesleğinde bulunarak küçük zabıtlık rütbesini almış olan kişiler arasında yapılan imtihanla seçilmekte idi¹⁸².

Manisa Hapisanesi’nde 1907 tarihi itibarıyla 12 gardiyan görev yapmaktaydı. Ancak bu tarihlerde tutuklu sayısı 670-680’den aşağıya düşmeyen hapisanedeki bu kadar çok tutuklunun muhafazası için bu gardiyan sayısı yeterli olamamaktaydı. Bunun için aylık 150 kuruş ile 8 gardiyanın daha görevlendirilmesi talep edilmiştir. Gardiyan azlığından dolayı hapisanenin muhafazası için Kışla-i Hümayun’dan 20 ihtiyat askeri ilave edilmesi de düşünülmüş olmakla beraber bunun uygun olmayacağı ve hapisanenin iç güvenliğinin özellikle gardiyanlara ait bir görev olduğu dikkate alınarak gardiyan sayısının artırılmasında karar kılınmıştır¹⁸³. Bu gardiyanların her birinin aylık maaşlarının yıllık toplamı olan 14.400 kuruşun hapisanenin içinde bulunan bakkal

---

¹⁷⁷ Daha önce Manisa hapisanesinde müdürlük yapmış olan Hafız Mehmed Efendi hapisanenin başgardiyanı Süleyman Efendi ile birlikte, H. 1331 tarihinde, hapisanede mahkum olan Selendi köyünden Osman ile Alaybey mahallesinden Giritli Ahmet isimli şahısların firarlarında ihmalleri olduğu gerekçesi ile görevden alınarak haklarında tahkikat ve takibat başlatılmıştır. BOA, BEO, 4227-316985, H. 29-11-1331; BOA, DH.MB. HPS, 72-20, H. 24-12-1331.

¹⁷⁸ BOA, DH.MB. HPS, 88-18, H. 09-08-1331.

¹⁷⁹ Uzun süre Manisa hapisanesi müdüriyetinde istihdam bulunduğu halde haksız yere azl edilerek yerine başka birisi müdüriyete getirilmiş olan Mehmed isimli şahsın memuriyetinin iadesini talep ettiği dilekçesi için bkz. BOA, DH.MKT, 1702-13, H. 03-07-1307.

¹⁸⁰ BOA, DH.MKT, 1876-15, H. 06-03-1309.

¹⁸¹ BOA, DH.MKT, 1883-52, H. 24-03-1309.

¹⁸² BOA, DH.MB. HPS, 85-52, H. 25-03-1330.

¹⁸³ BOA, İ.DH, 1454-04, H. 04-03-1325. Ayrıca bkz., BOA, DH.MKT, 1119-43, H. 06-08-1324.

dükkanının daha önceden hazineye aktarılan kira bedelinden karşılanması kararlaştırılmıştır¹⁸⁴. Ancak bahis konusu bakkal dükkanının 10.150 kuruştan ibaret olan senelik kirasının ancak 6 gardiyanın toplam senelik maaşı olan 10.800 kuruşu karşılayabileceğinden, daha önceden kararlaştırılan gardiyan sayısı 8 den 6 ya düşürülmüştür¹⁸⁵.

1913'te Bodrum hapishanesi gardiyanlarından olup geçici olarak Manisa hapishanesinde görevlendirilmiş olan bir sergardiyan ile iki gardiyanın tekrar Bodrum'a görevlendirilmesi üzerine acilen iki gardiyanın tayin edilmesi Manisa hapishanesi müdüriyetinden verilen müzekkere ile talep edilmiştir¹⁸⁶.

Zaten binası eski ve çok kalabalık bir halde olması münasebetiyle mahpusların kolayca firarına müsait olan Manisa hapishanesinin iç güvenliğini sağlamak için aylık 150'şer kuruşluk maaş ile iki gardiyan tayin edilmesi talebi Saruhan Mutasarrıflığı'ndan Aydın Valiliği'ne oradan da Dahiliye Nezareti'ne iletilmiştir. Verilen cevapta iki gardiyanın görevlendirilmesi uygun görülmüş ve bu gardiyanların göreve başlayacakları 1329 senesi Eylülünden (M. Eylül 1913) itibaren her birinin 12 aylık maaşı olan 1800 kuruşun havalenamesinin gönderildiği Dahiliye Nezareti Hapishaneler İdaresi tarafından Aydın Valiliği'ne bildirilmiştir¹⁸⁷.

Tablo 14: Manisa Hapishanesinde Görevli Memurlar¹⁸⁸

Adet	Memuriyet türü	Tayin tarihi	İsmi
1	Hapishane müdürü	23 Mayıs 1327 (5 Haziran 1911)	Hüseyin Hulusi Efendi
1	Hapishane katibi	13 Teşrinisani 1321 (26 Kasım 1905)	Hüsni Efendi
1	Baş gardiyan	7 Eylül 1327 (20 Eylül 1911)	Mehmed Onbaşı
1	Gardiyan	4 Eylül 1327 (17 Eylül 1911)	Çirkinoğlu Osman
1	Gardiyan	18 Eylül 1327 (1 Ekim 1911)	Süleyman oğlu Mehmed Çavuş
1	Gardiyan	4 Kanunuevvel 1327 (17 Aralık 1911)	İbrahim Efendi

¹⁸⁴ BOA, DH.MKT, 1119-43, H. 06-08-1324.

¹⁸⁵ BOA, BEO, 3052-228893, H. 28-03-1325.

¹⁸⁶ BOA, DH.MB. HPS, 89-9, lef 2, H. 13-10-1331.

¹⁸⁷ BOA, DH.MB. HPS, 89-9, lef 3, H. 13-10-1331.

¹⁸⁸ BOA, DH.MB. HPS, 85-52, H. 25-03-1330.

Tablo 14 (devam): Manisa Hapishanesinde Görevli Memurlar

1	Gardiyan	16 Eylül 1327 (29 Eylül 1911)	Şakir oğlu Osman
1	Gardiyan	19 Şubat 1324 (4 Mart 1909)	Giridli Mustafa
1	Gardiyan	1 Kanunusani 1327 (14 Ocak 1912)	Mercan oğlu Ali Osman
1	Gardiyan	10 Nisan 1324 (23 Nisan 1908)	Filibeli Emin bin Hasan
1	Gardiyan	10 Kanunuevvel 1325 (23 Aralık 1909)	İlyas Ağa
1	Gardiyan	18 Nisan 1322 (1 Mayıs 1906)	Hafız Mehmed Hâdi
1	Gardiyan	6 Kanunuevvel 1327 (19 Aralık 1911)	Hüseyin
1	Gardiyan	16 Teşrinievvel 1327 (29 Ekim 1911)	Kürt Ahmed
1	Gardiyan	28 Haziran 1327 (11 Temmuz 1911)	Talib Ağa
1	Nisa (kadın) gardiyanı	9 Teşrinievvel 1327 (22 Ekim 1911)	Bafralı (?) Hasan zevcesi Safiye Hatun

2.3. HAPİSHANE GÖREVLİLERİNİN MAAŞLARI

Manisa hapishanesinde görev yapan personelin maaşlarının zaman içerisinde yetersiz görülmeye başlaması, maaşların artırılması taleplerinin sık sık gündeme getirilmesine sebep olmuştur. Nitekim 3 Ocak 1912 tarihinde Manisa hapishanesi memurlarının maaşlarının azlığından dolayı istenen vasıfları haiz kimselerin hapishane memuriyetine rağbet etmeyeceklerinden bahisle yüz elli kuruştan ibaret olan gardiyan maaşının hiç olmazsa iki yüz kuruşa çıkarılması hususu Manisa Mutasarrıflığı vasıtasıyla talep edilmiştir. Bu teklif pek olumlu karşılanmamış olmakla birlikte bu talebin ancak bütün hapishane memur ve görevlileri ile ilgili olarak Meclis-i Mebusan'ca teklifi kararlaştırılan zam teklifinin kabulü halinde dikkate alınacağı kararı çıkmıştır¹⁸⁹. Bu tarihlerde Manisa hapishanesinde görev yapan personelin artırılması istenen aylık maaşları şu şekilde idi:

¹⁸⁹ BOA, DH.MB. HPS, 85-52, lef 1-4, H. 25-03-1330.

Tablo 15: 25 Ocak 1912 Tarihi İtibarıyla Manisa Hapishanesinde Görev Yapan Personelin Maaşları¹⁹⁰

Memuriyet türü	Adet	Aylık maaşı (kuruş)
Hapishane müdürü	1	400
Hapishane katibi	1	250
Baş gardiyan	1	300
Gardiyan	12	150
Nisa (kadın) gardiyanı	1	150

1916 yılı sonbaharında Manisa hapishanesi gardiyanları “gala-yı esar”dan dolayı aylık 150’şer kuruş maaşla geçinemediklerinden hapishane tayinatından kendilerine günlük birer çift ekmek verilmesini talep etmişlerdir. Aksi takdirde hapishanedeki mevcut 15 gardiyandan bazılarının görevi bırakacağı anlaşılmıştır. Saruhan mutasarrıflığından Dahiliye’ye gönderilen tahriratta, dört gardiyanın açığa alınarak bunlardan kalacak maaşların geri kalan on bir gardiyana eşit olarak taksim edilmesi talep edilmiştir. Konuyla ilgili yapılan yazışmalar neticesinde, gardiyanlar maaşla istihdam olundukları için kendilerine hapishane tayinatından ekmek verilmesi caiz görülmemiştir. Görevi bırakacak gardiyanların yerine bu maaşla çalışacak gardiyan da bulunamayacağı dikkate alınarak daha sonra gardiyan talep edilmemek şartıyla 4 gardiyanın çıkarılarak bunlardan yapılacak tasarrufun diğer 11 gardiyana dağıtılması kararlaştırılmıştır¹⁹¹.

Gardiyanlar tarafından 1912 yılında talep edilen zam yaklaşık 5 yıl 4 ay sonra Mayıs 1917’de ancak yapılabilmıştır¹⁹². Manisa hapishanesinin gardiyanlarının çoğunun 200 kuruş maaşla geçinemediklerinden dolayı istifa ettikleri ve ekmek parasını bile karşılayamayacak derecede az olan bu maaşa memur bulmanın çok zor olduğu anlaşılmaktadır. Mahpusların idare ve güvenliğinin dört gardiyanın elinde kalıp bunların da böyle giderse bırakıp gidecekleri aşıkardığından buna meydan vermemek ve gardiyanların sayısını artırabilmek için maaşlarının 300 kuruşa

¹⁹⁰ BOA, DH.MB. HPS, 85-52, lef 2.

¹⁹¹ BOA, DH.MB. HPS, 92-38, H. 07-12-1334.

¹⁹² BOA, DH.MB. HPS, 159-3, lef 1, H. 01-07-1335.

çıkarılması ve 1917 Mayıs ayından itibaren dört aylık maaş farklarının ödenmesi kararlaştırılmıştır¹⁹³.

Tablo 16: Mayıs 1917 İtibarıyla Manisa Hapishanesinde Görev Yapan Personelin Maaşları¹⁹⁴

Memuriyet türü	Adet	Aylık maaşı (kuruş)
Memur (Hapishane müdürü)	1	600
Hapishane katibi	1	400
Baş gardiyan	1	400
Gardiyan	14	300
Nisa (kadın) gardiyanı	1	200

Batı Anadolu'da Yunan işgalinin gerçekleştiği tarihlerde, maaşlarının azlığı ya da ödenmemesi dolayısı ile Manisa hapishanesindeki gardiyanların bu görevden ayrılmaları, müdahale için hiçbir fırsatı kaçırmayan Yunanların hapishaneye el koymaları gibi bir durumla karşı karşıya kalma riskini de ortaya koyuyordu¹⁹⁵.

¹⁹³ BOA DH.MB. HPS, 159-3, lef 2, H. 01-07-1335

¹⁹⁴ BOA DH.MB. HPS, 159-3, lef 2, H. 01-07-1335

¹⁹⁵ BOA, DH.MB. HPS, 83-3, lef 2, H. 11-07-1338.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde başta fiziksel yetersizlikler olmak üzere, olumsuz sağlık koşulları, güvenlik tedbirlerinin yetersizliği ve iaşe sıkıntısı gibi sorunlar ülke genelindeki hemen hemen bütün hapisanelerin çözüm bekleyen ortak sorunları olmuştur. XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyıl başlarında Manisa hapisanesi de bu ortak sorunların yaşandığı bir hapisane olarak karşımıza çıkmaktadır.

İlk bilgilerine 1870 yılında rastladığımız Manisa hapisanesinin bu yıllarda son derece iptidai ve ihtiyaca cevap vermekten çok uzak bir yapı olduğu anlaşılmaktadır. Bu yapı hükümet konağı haricinde, Kışla-i Osmânî civarında, arazisi çok da kıymeti haiz olmayan bir mevkide yer almaktadır. Erkekler mahsus hapisane ile birlikte ayrıca bir de kadın hapisanesinin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Erkek hapisânesi 892,8 m²; bahçe ve diğer müştemilâtı ile beraber 2,443 m², kadın hapisânesi ise 229,6 m² genişliğindedir.

Manisa hapisanesi ile ilgili arşiv belgelerinin büyük çoğunluğu hapisanenin yetersizliği sebebiyle ıslah ve tamiri veya yeni bir bina inşası konularıyla ilgilidir. Fiziki yetersizlikler başta olmak üzere, beraberinde getirdiği sağlık sorunları mevcut binanın yeni koşullar ilave edilerek genişletilmesi bağlamında tamirata tabi tutulmasını zorunlu kılmıştır. Bununla beraber yeni bina inşa edilmesi de çoğu zaman kaçınılmaz bir hal almıştır. Manisa hapisanesinin tamirâtı ile ilgili ilk belgeler 1879 yılına aittir.

Manisa hapisanesinin yetersizliği, bununla beraber ıslahat ve tamirâtın gecikmesi dolayısı ile ivedi bir çözüm olarak bazı tarihlerde bina kiralanması yoluna da gidilmiştir.

Manisa hapisanesinin, gereğinden fazla kalabalık olması, gardiyan sayısının yetersiz olması ve mahkumların ihtiyaçlarının karşılanması hususundaki bir takım yetersizlikler vb. sebeplerden dolayı hapisanede bazı ölüm ve yaralanmalarla sonuçlanan olaylar yaşanmıştır. Bazen de bu olaylar isyan boyutunda kendisini göstermiştir.

Manisa hapisane binasının sağlam ve güvenli olmaması, derme çatma eski yapılardan oluşması, ve gardiyan sayısının yetersizliği gibi amillerden dolayı zaman zaman hapisaneden firar etmek isteyen şahıs ve gruplar olmuştur. Ayrıca sağlık ve iaşe başta olmak üzere mahkumların temel bazı ihtiyaçlarının karşılanamaması da bu firar teşebbüslerinde etkili olmuştur.

Manisa Hapishanesinde izdihamdan, tahsisatın iaşeye yetersizliğinden ve bazı mahkumların serkeşane hareketlerde bulunmalarından dolayı zaman zaman mahkumlardan bir kısmının başka hapishanelere nakledilmeleri gündeme getirilmiştir.

Manisa hapishanesindeki mahkumlar tarafından zaman zaman af talepleri de gelmiştir. Bunların bir kısmı mahkumiyetlerinin üçte ikisini tamamladığını, bir kısmı çok yaşlanmış olduğunu gerekçe göstererek, bir kısmı da herhangi bir gerekçesi olmaksızın padişahattan af edilmelerini talep etmişlerdir.

Manisa hapishanesi, çok kalabalık bir mahpus ve tutuklu nüfusu barındırmasına rağmen yönetimi ve güvenliği açısından yeterli sayıda personele sahip değildi. Belgelerden anlaşıldığı kadarı ile bir müdür, bir katip ve sayısı dönemine göre 11 ile 18 arasında değişen gardiyanlardan oluşmaktaydı. Hapishane personelinin mahpus ve tutuklu sayısı karşısında yetersiz kalması bir tarafa, ihtiyaç duyulmasına rağmen maaşı az bulunarak müdürlük ve gardiyanlık mesleğine rağbet edilmemesi personel istihdamı noktasında sorun oluşturmaktaydı. İstenilen vasıfta müdür ve gardiyan bulunamaması da ayrı bir sorun teşkil etmekteydi. Bunun için hapishane personelinin maaşlarının artırılarak cazip hale getirilmesine çalışılmış ancak tam anlamıyla istenilen sonuç alınamamıştır.

KAYNAKÇA

- ADAK, Ufuk, *XIX. Yüzyılın Sonları XX. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayeti'ndeki Hapishaneler*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2006.
- AKBEY, Nazmiye, *XIX. Yüzyılın Sonları XX. Yüzyılın Başlarında Sinop Hapishanesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2015.
- AKIN, Hatice, "Osmanlı Devletinde Hapishane Islahatına Dair 1893 Tarihli Bir Nizamname Önerisi", *History Studies*, 3/3, 2011.
- AKSU, Şener, "Otorite-Yaşamaları İlişkisinde Hapishanenin Yeri", *Hapishane Kitabı*, (Ed: Emine Gürsoy Naskali-Hilal Oytun Altun), Kitabevi Yay., İstanbul 2010, ss. 59-68.
- ALŞAHİN, Mehmet Emin - Mehmet Emin Artuk, "Hapis Cezalarının ve Cezaevlerinin Tarihi Gelişimi", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 21, S. 2, (2015), s. 174, ss. 145-185.
- ATAR, Zafer, "20. Yüzyıl Başlarında Turgutlu Hapishanesinin Genel Durumu", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 9, S.1, (Mart 2011), ss. 87-102.
- BARDAKOĞLU, Ali, "Hapis", *TDVİA*, C.16, İstanbul 1997.
- BAYIR, Önder, *XVIII. Yüzyılın İlk yarısında Manisa'nın Sosyal ve İktisadi Durumu*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001.
- BERBER, Ferhat, *İmparatorluktan Cumhuriyete Manisa ve Göçler (1860-1960)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010.
- BOZKURT, Nurgül, "XX. Yüzyıl Başlarında Kütahya Hapishanesinin Genel Durumu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5/S.21 (2012), ss. 261-277.
- DARKOT, Besim, ULUÇAY, Çağatay, "Manisa", *MEB İslam Ansiklopedisi*, C.VII, İstanbul 1988, s.288-294.
- DEMİR, Emel, *Osmanlı Devleti'nde Hapishane Reformu: Çanakkale Hapishanesi Örneği*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2013.
- DEMİRBAŞ, Timur, "Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi", *Hapishane Kitabı*, (Ed: Emine Gürsoy Naskali-Hilal Oytun Altun), Kitabevi Yay., İstanbul 2010, ss. 3-40.
- DEMİRKOL, Kurtuluş, *Osmanlı Döneminde Edirne Vilayeti Hapishaneleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 2012.
- DEMİRÜREK, Halim, *Osmanlı Hapishaneleri (1913-1914)*, Refik Arıkan ve Tufan Turan (Ed.), Babıali Kültür Yay., İstanbul 2019.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1992.
- EMECEN, Feridun M., 'Manisa', *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.27, Ankara 2003, s.577-583.
- EMECEN, Feridun M., *16. Asırda Manisa Kazası*, TTK Yayınları, Ankara 2013.

- ERİM, Neşe, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kalebendlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme”, *Osmanlı Araştırmaları IV*, İstanbul 1984, ss. 79-88.
- GAZEL, Ahmet Ali, “Tanin Muhabiri Ahmet Şerif Bey’in Notlarında Osmanlı Hapishaneleri”, *Hapishane Kitabı*, (Ed: Emine Gürsoy Naskali-Hilal Oytun Altun), Kitabevi Yay., İstanbul 2010, s. 143-151.
- GÖNEN, Yasemin Saner, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Hapishaneleri İyileştirme Girişimi, 1917 Yılı”, *Hapishane Kitabı*, (Ed: Emine Gürsoy Naskali-Hilal Oytun Altun), Kitabevi Yay., İstanbul, 2010, ss. 173-183.
- GÜMÜŞSOY, Emine, “Osmanlı Devleti’nin Son Dönemlerinde Eskişehir Hapishanesi (1890-1920)”, *Tarih Okulu Dergisi*, C. 7, S. XX, (Aralık 2014), ss.
- GÜNDÜZ, Tufan, *Osmanlı Teşkilat Tarihi*, Ankara 2016.
- GÜNEŞ, Mehmet, “Osmanlı Devleti’nin Son Dönemlerinde Kırşehir Hapishanesi (1873-1919)”, *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 14, Aralık 2017.
- HEYBELİ, Hacer, *XVIII. Yüzyılın Sonlarında Manisa Vakıfları (Şer’iyye Sicillerine Göre)*, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın 2016.
- İNCE ERDOĞAN, Dilşen, “Amerikalı Protestan Misyonerlerin Raporlarında İzmir İstasyonu’nun Kuruluşu ve Faaliyetleri”, *Karadeniz Araştırmaları*, S.33, Bahar 2012, s.97-108.
- İŞBİLİR, Ömer, “Kalebend”, *TDVİA*, C. Ek-2, Ankara 2019.
- KARAKAŞ DOĞAN, Fatma, *Cezanın Amacı ve Hapis Cezası*, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- KARAKAYA, Beyza, *Musul Vilayeti Hapishaneleri(1864-1918)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2016.
- ORTAÇ, Hilal, *Tanzimattan I. Meşrutiyete Manisa*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1996.
- ORTAÇ GÜRPINARLI, Hilal, “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Manisa”, *Manisa Şehri Bilgi Şöleni Bildirileri*, Manisa 2006, s.307-316.
- ÖZCAN, Abdülkadir, “Baba Cafer Zindanı”, *TDVİA*, C.4, İstanbul 1991.
- ÖZDEMİR KIZILKAN, Ayşe, *Osmanlı’da Kadın Hapishaneleri ve Kadın Mahkumlar (1839-1922)*, Basılmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2011.
- ÖZTOP, Fatih, *II. Meşrutiyet Döneminde Aydın Vilayetinde Sosyal Yapı ve Adli Vaziyet (1908-1916)*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2014.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, MEB Yay., İstanbul 1993.
- SONYILDIRIM, Şahin, *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Manisa*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.
- Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, Dersaadet 1317.

- ŞEN, Ömer, *Osmanlı'da Mahkum Olmak, Avrupalılaşıma Sürecinde Hapishaneler*, Kapı Yay, İstanbul 2007.
- TEKİN, Saadet -Sevilay Özkes, “Cumhuriyet Öncesi Türkiye’de Hapishane Sorunu”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 7, S. 16, (2008/Bahar-Güz), ss. 187-201.
- TEKİN, Saadet, “20. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayeti ve Mülhakatındaki Hapishanelerin Genel Durumu”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Manisa, 2006.
- TEKİN, Saadet, “Dr. Poliç Bey’in 1918 Tarihli Raporuna Göre Berlin ve Aydın Vilayeti Hapishanelerine Genel Bir Bakış”, *OTAM*, C. 24, S. 24, 2008, s. 205-222.
- ULUÇAY, Çağatay, “Saruhanoulları”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 10., MEB Yayınları, İstanbul 1993, s. 239-244.
- YILDIZ, Gültekin, *Mapusâne Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2010.
- YILMAZ, Banu, *Osmanlı Dönemi Bursa Hapishanesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi, Uşak, 2015.

Arşiv Kaynakları

- BEO, 3052-228893.
- BEO, 3763-282182.
- BEO, 4227-316985.
- DH.EUM.3.Şb, 6-48.
- DH.EUM.3.Şb, 13-78.
- DH.H., 13-56.
- DH.H., 69-3.
- DH.MB. HPS, 1-28.
- DH.MB. HPS, 4-22.
- DH.MB. HPS, 9-41.
- DH.MB. HPS, 13-21.
- DH.MB. HPS, 13-37.
- DH.MB. HPS, 41-48.
- DH.MB. HPS, 55-74.
- DH.MB. HPS, 72-20.
- DH.MB. HPS, 75-49.
- DH.MB. HPS, 83-3.
- DH.MB. HPS, 85-52.
- DH.MB. HPS, 88-18.
- DH.MB. HPS, 89-9.

DH.MB. HPS, 92-38.
DH.MB. HPS, 106-21.
DH.MB. HPS, 106-25.
DH.MB. HPS, 107-30.
DH.MB. HPS, 114-30.
DH.MB. HPS, 148-35.
DH.MB. HPS, 159-3.
DH.MB. HPS, 161-46.
DH.MB. HPS, 163-19.
DH.MB. HPS, 166-1.
DH.MB. HPS, 166-5.
DH.MB. HPS, M, 10-6.
DH.MB. HPS, M, 25-26.
DH.MKT, 38-01.
DH.MKT, 1033-47.
DH.MKT, 1119-43.
DH.MKT, 1493-76.
DH.MKT, 1502-13.
DH.MKT, 1652-86.
DH.MKT, 1702-13.
DH.MKT, 1876-15.
DH.MKT, 1883-52.
DH.MKT, 1961-43.
DH.MKT, 1978-84.
DH.MKT, 2058-03.
DH.MKT. 1312-63.
DH.MKT. 2022-89.
DH.MUI, 39-29.
DH.MUI, 42-29.
DH.TMIK.M, 273-41.
DH.TMIK.S, 17-30.
DH.TMIK.S, 25-24.
DH.TMIK.S, 56-39.
DH.TMIK.S, 71-29.
Ī. AZN, 110-13.

İ. DH, 1303-35.

İ. DH, 1454-04.

İ. ŞD. 47-2589.

Ş. D. 1375-64.

Y. MTV, 35-13-1.

Y. MTV, 47-190-3.

Y. PRK.ASK. 247-22.

EKLER

EK 1: H. 1332 (M. 1914) yılı itibarıyla Manisa hapisanesi için hazırlanmış olan sual varakası (BOA, DH.MB. HPS.M, 10-6)

۱۲

تمامت عنایه موجود حبسخانه ایچون داخله نظارته وریله چک معلومه داترسوال ورقه سیدر .

ولایتک اسمی	قضائک اسمی	مقیاس						
اولتک اسمی	حبسخانه تک خصوصی براسی وارسه آلتک اسمی	فصوصی اسمی بوقدر						
تایه مخصوص حبسخانه وارمیدر .		وارررر						
حکومتک مالیدر استیجار آس استعمال اولتیور		حکومتک مالیدر						
۳۲۹ سنسی کاوز اولتک برنجی کونی موجود محبوسین عددی	ارزک ۷۹۶	قادین ۱۵						
حبسخانه تک سنسی بولدی بی اراضیک محتجه درجه اهرتی حکومت قونای و اختنده و باخار جنده و حکومت دائر سی مشتملانندن اولوب اولدی بی		جمأ ۷۶۱						
حبسخانه تک سنسی بولدی بی اراضیک مقدار ذرائعی [بالساحه ممکن اولدی بی حاده محضاً]		<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 33%; text-align: center;">ذکر حبسخانه ذرائعی</td> <td style="width: 33%; text-align: center;">ذکر حبسخانه</td> <td style="width: 33%; text-align: center;">ذکر حبسخانه تک ذرائعی</td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">آرشونه مربع ۱۵۵۵</td> <td style="text-align: center;">آرشونه مربع ۹۰۰</td> <td style="text-align: center;">آرشونه مربع ۶۵۵</td> </tr> </table>	ذکر حبسخانه ذرائعی	ذکر حبسخانه	ذکر حبسخانه تک ذرائعی	آرشونه مربع ۱۵۵۵	آرشونه مربع ۹۰۰	آرشونه مربع ۶۵۵
ذکر حبسخانه ذرائعی	ذکر حبسخانه	ذکر حبسخانه تک ذرائعی						
آرشونه مربع ۱۵۵۵	آرشونه مربع ۹۰۰	آرشونه مربع ۶۵۵						
حبسخانه تک سنسی بولدی بی اراضیک بهر ذرائعک قمتی		بهر ذرائعی قمتی بولدی بی تخمیناً ایاک اولدی بی .						

حبسخانه تک احوال عمومیته دائر تعریفات : یکیدن باقی اقتضای ادرسی تعمیریه مطلوبه موافق رساله افرائعی تکلیفیدر تعمیرات درجسی و مطالعه مخصوصه

ذکر حبسخانه ذرائعی ایاک اولدی بی استیجار کونی اولدی بی حالده بیجور آتش مشاجره موجودی برار و هم فواید تکلیف ایچی - بوکره آتش زده آیدر برار اولدی بی تکلیف جویسندر لوبولدی بوا - دهامتک کریم تخفیف ایده بکالیسی ایسه در حبسخانه اساساً جو - وک ذکره و قاعده فقط التصدیقه کلاً عاری بهالده اولوب نقد تعمیر ایسه ایسه سنیا اولدی بی آتیبه لکدر اولدی بی قواعد حاضره قیده نوبتاً بیجور کسبک حبسخانه بجدراً انسی مقصد - فقط حبسخانه تک تعمیر مطلوبه موافقه چاک افرائعی مکنده - و بو تعمیرک ۱۰۰ لیرا مرفله وجوده کلا بکلی تخمیه اولدی بی .

صالحه مرصفی

۱۳۳۲

OSMANLI ARŞIVI
DH.MB.HPS.M
10 6 1-13

EK 3: Manisa hapisanesi personelinin isim, maaş ve tayin tarihlerini gösteren liste (BOA, MB. HPS, 85-52)

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

ملاحظات	ملاحظات	اسم الموظف	تاريخ تعيينه	مبلغ	ملاحظات
	مفتي	صبيح خانم اقدس	١٤٧٠	١٠٠	
	"	عنتي اقدس	١٤٧٠	١٠٠	
	"	محمد اونيان	١٤٧٠	١٠٠	
	"	جركه اناش عثمان	١٤٧٠	١٠٠	
	"	بيبا اناش عثمان	١٤٧٠	١٠٠	
	"	ارالحى اقدس	١٤٧٠	١٠٠	
	"	شكر اناش عثمان	١٤٧٠	١٠٠	
	"	كريد مصفا	١٤٧٠	١٠٠	
	"	رحابه اناش عثمان	١٤٧٠	١٠٠	
	"	فيلز اميد به حسه	١٤٧٠	١٠٠	
	"	اليس اعنا	١٤٧٠	١٠٠	
	"	عقل محمد ارف	١٤٧٠	١٠٠	
	"	حبه	١٤٧٠	١٠٠	
	"	كور به احمد	١٤٧٠	١٠٠	
	"	طباک اعنا	١٤٧٠	١٠٠	
	"	بدر احمد زهير صافي هانم	١٤٧٠	١٠٠	
في		عناش	١٤٧٠	١٠٠	
صالح		محمد	١٤٧٠	١٠٠	
اشرف		محمد	١٤٧٠	١٠٠	
قول		اكيلا جان	١٤٧٠	١٠٠	
اشرف		عناش	١٤٧٠	١٠٠	
بدر		احمد جان	١٤٧٠	١٠٠	
سورده		عناش	١٤٧٠	١٠٠	
اقصا		بيبا	١٤٧٠	١٠٠	
قره اناش		احمد زبير	١٤٧٠	١٠٠	
مورد		مصفا اعنا	١٤٧٠	١٠٠	
		بيبا		١٠٠	
		اعنا		١٠٠	

OSMANLI ARSIVI
DH.MB.HPS
85 | 52 | 2

DH.MB.HPS.00085.00052.002

